

„RÉGI HONVÉDEK” A KIEGYEZÉSES RENDSZERBEN

Az 1848–49-es honvédegyleti mozgalom története a kiegyezéstől az 1880-as évekig

„Csakhamar egyenetlenség, szétágazás és visszavonás lett keserű fejleménye a testvéries sorakozásnak, s az előbb közel két évtizeden át sanyargatott vitéz bajnokok hazafias ügye újra másfél évtizeden át saját magának lett áldozata” – írta az 1848–49-es honvédek kiegyezés utáni mozgalmáról a szabadságharc egykori katonáinak névjegyzékét összeállító Mikár Zsigmond.¹ Mikárnak kétségtelenül igaza volt abban, hogy a volt honvédek egyleteinek országos mozgalma az első bő másfél évtizedben a széles nyilvánosság előtt zajló, időnként botrányba fulladó vitáktól volt hangos, ami sokat ártott tekintélyének. Az egyletek a rászoruló bajtársak megsegítését, hősiess küzdelmük hivatalos elismertetését és a szabadságharc emlékének ápolását tűzték ki célul, ám a legerősebb összekötő kapcsot Kossuth kialakulóban lévő kultusza teremtette meg köztük. A volt kormányzó neve pedig összeforrt a függetlenség eszméjével, ezért nem meglepő, hogy a mozgalom igen nehezen illeszkedett bele a kiegyezés rendszerébe. Ha tehát végigkísérjük a mozgalom történetének e feszültségektől terhes első időszakát, nemcsak a kiegyezés után újjáéledő egyleti életbe, hanem a politikai rendszer működésébe is bepillantást nyerhetünk.

A szervezeti keretek

A honvédegyleti mozgalom történetének kezdetei a kiegyezés előtti idősakra, 1861-re nyúlnak vissza.² A politikai viszonyok enyhülése tette lehetővé a honvédegyletek szervezését, amelyek közül 33-ról van tudomásunk, de nem zárható ki, hogy ennél több is működött.³ Elsőként a pesti honvédségélyező egylet alakult meg, 1861. január 20-án a Vadászkiirt fogadóban, a nemzeti ellenzék kedvelt találkozóhelyén. Korelnőke Rohonczy

¹ Mikár 1891. XIII. o.

² A honvédegyletek 1861-es működéséről: Farkas 2010. 527–532. o.

³ A *Vasárnapi Ujság* rendszeresen beszámolt a honvédegyletek megalakulásáról és tevékenységéről, ezért a lap tudósításai alapján állítható, hogy működött egylet Temes, Arad, Heves, Csongrád, Bihar, Ugocsa, Zólyom, Komárom, Pozsony megyékben, valamint Vácott, Nagykőrösön és Marosvásárhelyen. *Vasárnapi Ujság*, 1861. 7. sz. (február 17.), 9. sz. (március 3.), 10. sz. (március 10.), 11. sz. (március 17.), 13. sz. (március 31.), 15. sz. (április 14.), 17. sz. (április 28.), 18. sz. (május 5.), 20. sz. (május 19.) A Hadtörténelmi Levéltárban megtalálhatóak a Békés (HL VI. 15. 39. d.) és a Torna (HL VI. 18. 42. d.) megyei egyletek 1861-es iratai. A Békés megyei honvédegylet levéltára tartalmazza Sopron, Győr, Abaúj, Sáros, Borsod, Szepes, Szatmár, Csanád, Krassó és Kolozs megyék egyleteinek alapszabályát. A Somogy megyei egylet alapszabálya az Országos Széchényi Könyvtárban (A Somogy megyei Honvédségélyező Egylet alapszabályai. Kaposvár 1861.), a Zala és a Tolna megyei pedig az érintett megyék levéltárában találhatóak. A Máramaros megyei egylet megalakulásáról az alelnök, Várady Gábor emlékirataiban olvashatunk. *Várady* 1892. 196. o. Hont, Esztergom és Szatmár megyék egyleteiről Mikár Zsigmond 1869-ben kiadott honvéd sematizmusa tesz említést. *Mikár* 1869. 42., 51., 85. o. A bajai és a Nógrád megyei honvédegylet 1867-ben a fővárosi honvédegyletnek beszámolt megalakulásáról, és utalt arra, hogy már 1861-ben is működött. HL VI. 14. 1. d.

Lipót ezredes, pénztárosa Vidats János százados, jegyzője Gánóczy Flóris százados lett. A bizottmányban is tekintélyes egykori honvédtisztek kaptak helyet: Szathmáry Mihály ezredes, Kászonyi József ezredes, Szekulits István ezredes, Gelich Richárd őrnagy, Sebes Emil őrnagy és Földváry Albert alezredes.⁴

A pesti egylet megalakulása nyomán országos mozgalom bontakozott ki, februárban és márciusban vidéken is sorra szervezték meg egyleteiket a szabadságharc egykori katonái. A vidéki egyletek – ha mintául is szolgált számukra a pesti egylet⁵ – helyi kezdeményezésre jöttek létre, és egymástól függetlenül működtek. Egyes honvédegyletekben egy meghatározott segélyösszeg befizetése volt a tagság feltétele, míg másokba csak a szabadságharc egykori honvédei léphettek be. Az egyletek ugyanakkor intenzív kapcsolatot ápoltak egymással, többen közülük bejelentették megalakulásukat a pesti egyletnek,⁶ amely igyekezett összefogni a vidéki társegyletek működését.⁷ A pesti honvédegylet jegyzője, Gánóczy, egy Vahot Imrével szerkesztett kiadványsorozat segítségével akart közös fórumot és egyúttal nyilvánosságot teremteni a honvédegyleti mozgalom számára. A *Honvédek könyvének* végül három kötete jelent meg 1861-ben, amelyek első sorban volt honvédeknek a szabadságharcra kapcsolatos visszaemlékezéseit, csataleírásokat tartalmaztak, s közzétették az aradi vár fogását szenvedett katonák névsorát, valamint Gánóczynak a pesti honvédegylet megalakulásáról írt beszámolóját. Gánóczy bízott abban, hogy hamarosan közölni tudják majd az országban megalakult honvédegyletek jegyzékét is, erre azonban végül nem került sor.⁸

A hatóságok kezdetől fogva gyanakvással figyelték a kibontakozó mozgalmat. Bár az egyletek hivatalosan a nehéz körülmények között élő egykori honvédeknek, valamint a szabadságharcban elhunyt rászoruló özvegyeinek és árváinak segélyezését tűzték ki célul, a szabadságharc katonáinak szervezkedése önmagában is veszélyes volt a fennálló rendszerre, mert alkalmat adott a hazafias és az uralkodó tekintélyét kikezdő eszmék hangoztatására. Miután a Nemzeti Színház zenés segélyestet tartott a pesti honvédegylet javára, Ferenc József utasította a kormány szerveket, hogy többé ne engedélyezzenek hasonló rendezvényeket.⁹

A honvédegyleti mozgalom kibontakozása azonban az udvar szempontjából egy ennél közvetlenebb veszélyt is magában hordozott: az egyletek lépéseket tettek annak érdekében, hogy összeírják a még hadra fogható honvédeket és a névsorokat megküldjék a pesti egyletnek. Ez a törekvés összhangban állt azzal, hogy a Kossuth Lajos, Klapka György és Teleki László által létrehozott emigráns kormány, a Magyar Nemzeti Igazgatóság titkos magyarországi megbízottain keresztül igyekezett előmozdítani egy újabb szabadságharc kirobbantásának előkészítését.¹⁰

⁴ HL VI. 15. (Békes megyei Honvédegylet) 39. d.; *Honvédek könyve* I. 1861. 150–161. o. Vö.: *Szabad* 1967. 279. o.; *Szakács* 1972. 107. o.

⁵ A *Vasárnapi Ujság* a Győr megyei egyletről írta, hogy a pesti példájára jött létre. *Vasárnapi Ujság*, 1861. 5. sz. (február 3.)

⁶ A *Vasárnapi Ujság* erről több ízben is említést tett. (Lásd a 2. jegyzetben.)

⁷ HL VI. 15. 39. d.

⁸ *Honvédek könyve* I. 1861. 150–161. o.

⁹ MNL OL D 185. 1861: 201.

¹⁰ *Kossuth* iratai 1882. 602–603. o. Kossuth–Klapka, 1861. március 20. A szabadságharc újakezdésének katonai esélyeiről lásd Solymosi József e számban megjelent tanulmányát.

A titkosrendőrség kezdettől fogva figyeltette a mozgalmat, a pesti honvédegyelet bizottmányának legalább két tagja – Gelich és Szekulits – már régebb óta besúgó volt.¹¹ A rendőrségnek tudomása volt arról, hogy a vidéki egyleteknek 1861. augusztus 21-ig kell Pestre küldeniük a hadra fogható honvédek névsorát. Erre azonban már valószínűleg nem került sor, mert az országgyűlés feloszlata után a honvédegyelet további működését is megtiltották. A pesti honvédegyelet előre értesítette a társegyleteket a várható feloszlatairól, így azoknak volt még idejük pénzüik és irataik elrejtésére. A fővárosiak által összegyűjtött pénz az egyleti pénztáros, Vidats gépgyárának számlájára került, míg más helyeken – a rendőrség értesülései szerint – nőegyletekbe mentették át a vagyont.¹²

A honvédegyeleti mozgalom kibontakozásának valódi lehetőségét a kiegyezés következtében helyreállt alkotmányos keretek teremtették meg.¹³ 1867. március 21-én Pesten és Budán élő egykori honvédtisztek gyűltek össze Mikár Zsigmond főhadnagy lakásán, és emlékiratot intéztek az országgyűléshez, amelyben a volt honvédek, valamint az elhunyt honvédek özvegyeinek és árváinak sorsáról való gondoskodás szükségességére hívták fel a figyelmet. Április 6-án ideiglenes bizottmányt hoztak létre, június 23-án pedig sor került az egylet végleges megalakulására. Elnöknek a brüsszeli emigrációból éppen hazatérni készülő Perczel Mór tábornokot kérték fel, alelnöknek Beniczky Lajos alezredest és Horváth János ezredest választották meg, a jegyző pedig Mikár lett.¹⁴

Az 1867 tavasza és 1868 nyara közti időszakban országsszerte 88 egylet alakult meg,¹⁵ illetve kezdte újra 1861-ben felfüggesztett működését. Többségük, szám szerint 64, egy-egy megye, kerület vagy szék területére kiterjedő hatáskörrel rendelkezett, de volt 23 városi (egy város és a környező települések honvédeit tömörítő) egylet is. Nem hoztak létre a volt honvédek megyei szintű szervezetet Pest megyében, ahol azonban összesen 9 városi egylet alakult. Nem jött létre honvédegyelet a Szepességben, Doboka megyében, a Kővár vidékén és természetesen Horvátországban. A legtöbb városi egylet az Alföldön működött, a Dunántúlon mindössze egy ilyen alapítottak (Tatán). A buda-pesti honvédegyelet mellett, azzal részben versengve létrejött egy buda-óbudai egylet is.

A legtöbb egyletnek nagyjából 200 és 500 közötti egykori honvéd volt a tagja. Kiugróan magas, négyezer fő feletti taglétszámmal működött a buda-pesti és a Rikán belüli (háromszéki) honvédegyelet. További nyolc egyletnek volt ezernél több tagja. 200-nál kisebb taglétszámmal működtek egyes városi egyletek, illetve néhány megyei egylet.¹⁶ Mikár adatai

¹¹ MOL D 185. 1861: 90., 120., 201. Vö.: *Deák* 2015. 315. o.

¹² MNL OL D 191. 1861: 8157.; MOL D 185. 1861: 646., 740.; Vö.: *Szakács* 1972.109. o. Mikár Zsigmond 1867 augusztusában, *A Honvéd* című lap első számában arról értesítette a segélyért folyamodó volt honvédek, hogy legfeljebb az a néhány egylet tud nekik adományt juttatni, amelyeknek 1861-ből maradt egy kis pénztökéje. A buda-pesti honvédegyelet nem tartozott ezek közé. *A Honvéd*, 1867/1. (augusztus 5.)

¹³ A kiegyezés után kibontakozó mozgalomról: *Farkas* 2010. 532–537. o.

¹⁴ HL VI. 14. 1. d.; Az országos honvédegyűlés jegyzőkönyve, 1867. június 23.; *A Honvéd*, 1867.1. sz. (augusztus 5.), 1867. 5. sz. (szeptember 2.), Vö.: *Mikár* 1869. 21–22. o.

¹⁵ Mikár 1891-ben úgy emlékezett, hogy 90 egylet alakult meg a kiegyezéskor. *Mikár* 1891. III. o. 1868-ban kiadott könyve azonban 88 egyletet sorol fel, továbbá említést tesz arról, hogy Doboka megyében egylet hiányában csak igazoló bizottság működik. *Mikár* 1869. 111. o. A honvédegyeleti mozgalmat belülről is jól ismerő Ivánka Imre egy 1880-as országgyűlési felszólalásában meglepő módon azt állította, hogy valaha „száz és egynéhány” egylet küldte el képviselőit a honvédek országos gyűlésére (Képviselőházi napló, 1878. XIV. k. 348. o. Ivánka Imre beszéde, 1880. november 9.) Ezt ellenzéki képviselőtársa, a honvédegyeleti mozgalomban szintén vezető szerepet játszó Novák Gusztáv cáfolta, azt állítva, hogy 89-nél sohasem volt több egylet. Képviselőházi napló, 1878. XV. k. 270–271. o. Novák Gusztáv beszéde, 1880. november 30.

¹⁶ Az adatok forrása: *Mikár* 1869.

alapján 1868-ban összesen nagyjából 50 ezer egykori honvéd vehetett részt a honvédegyleti mozgalomban.¹⁷ Érdemes összevetni ezt a létszámot azzal, hogy az 1848–49-es szabadságharc honvédseregének a gerillaseregekkel és a mozgósított nemzetőrökkel kibővített létszáma meghaladta a 200 ezer főt. Nem tudjuk, közülük mennyien érték meg a kiegyezést. A honvédegyleti mozgalomban vezető szerepet betöltő személyek úgy beszéltek a honvédegyletek szerintük 60-70 ezres tagságáról, mint az összes még életben lévő honvédről.¹⁸ Ez azonban meglepően magas halálozási arányt feltételez, így nem zárható ki, hogy valójában jelentős számú, a kiegyezést megérő honvéd nem jelentkezett egyik honvédegyletbe sem.

A honvédegyletek ezúttal is helyi kezdeményezésre jöttek létre, saját alapszabályaik szerint működtek, de egyes egyletek számára mintául szolgáltak más egyletek – különösen a buda-pesti –, ezért szervezeti felépítésük hasonló volt. Élükön elnök állt, aki többnyire honvéd törzstiszt volt. A szabadságharc tábornokai közül Perczel Mór (Buda-Pest, 1867 őszéig), Pikéthý Ágoston (Temes), Gáspár András (Bihar) és Klapka György (Buda-Pest, 1867 őszétől) vállalt honvédegyleti elnöki tisztséget. Az elnök munkáját alelnök vagy alelnökök segítették, az egylet ügyeit bizottmány intézte, amelynek létszáma a taglétszámtól függően néhány vagy néhány tucat fő is lehetett. A bizottmányi üléseket a legtöbb helyen az elnök szükség szerint hívta össze, de egyes egyletek bizottmánya heti vagy havi rendszerességgel ülésezett. A közgyűlést, amelyen a tagok mellett olykor nagyszámú érdeklődő közönség is részt vett, szintén az elnök hívta össze szükség szerint, de számos egylet tartotta közgyűlését háromhavonta, a megyegyűlések időszakában.¹⁹

A honvédegyletek elsődleges feladatuknak tekintették, hogy igazolást bocsássanak ki a szabadságharcban részt vett katonák számára. Ez feltétele volt a honvédegyleti tagságnak, bizonyította a segélyre való jogosultságot és később lehetővé tette a volt honvédek országos összeírását. Igazolást mindenkinek a lakóhelyén működő honvédegylet adott ki saját hatáskörében, a külföldön élő honvédek igazolását pedig a buda-pesti honvédegylet vállalta magára. A tisztek személyazonosságuk igazolása mellett tisztí kinevezési okmányokkal, vagy ennek hiányában a szabadságharc alatt megjelenő hivatalos Közlöny kinevezésüket közlő számával bizonyíthatták honvéd mivoltukat. Gondot jelentett azonban, hogy a tisztek egy része és a közkatonák többsége semmilyen hivatalos irattal nem rendelkezett szabadságharc alatti tevékenységéről. Ezekre az esetekre a buda-pesti honvédegylet azt az ajánlást adta ki, mint egységesen követendő gyakorlatot, hogy az egyletek fogadják el, ha az illető el tudja mondani parancsnokai nevét, a fontosabb csatákat, ame-

¹⁷ A honvédegyleti mozgalomban részt vevők számát csak becsülni tudjuk, mert 1868-ban, amikor Mikár sematizmusa készült, 15 egylet csak a főtisztek névsorát közölte, a teljes taglétszámról még nem tudott nyilatkozni. Ha ezeket az egyleteket nem vesszük figyelembe, Mikár könyve valamivel több, mint 42 ezer igazolt honvédről tudósít. Maga Mikár ugyanakkor 1891-ben kiadott művében 60 ezer egyleti tagot emlegetett 1867-re vonatkozóan. *Mikár* 1891. XIII. o.

¹⁸ 1868-ban a *Fővárosi Lapok* című újság tudósítása szerint Rákóczy János központi választmányi tag 70 ezer még élő honvédet emlegetett. *Fővárosi Lapok*, 1868. 192. sz. (augusztus 22.) Mikár a szerinte 60 ezres honvédegyleti tagságot tekintette a teljes, kiegyezést megérő honvédségnek. *Mikár* 1891. XIII. o.

¹⁹ HL VI. 14. 1. d.; 42. d. Vö.: *Mikár* 1869. Az egyes honvédegyletek működésére vonatkozóan számos adat található továbbá a korabeli lapokban is, pl.: *A Honvéd*, 1867. 2. sz. (augusztus 12.), 1867. 3. sz. (augusztus 19.), 1867. 5. sz. (szeptember 2.); *Századunk*, 1868. 41. sz. (február 19.); *A Nép Zászlója*, 1868. 19. sz. (május 9.), 1868. 30. sz. (július 25.).

lyekben részt vett, illetve megemlíti egyéb „érdekes körülményeket”, és két igazolt honvédtárs tanúskodik mellette. Az igazolás kiadásáról jegyzőkönyvet vettek fel.²⁰

A honvédegyletek legfontosabb feladatuknak a segélyezés ügyét tekintették. Ez részben azt jelentette, hogy összegyűjtötték és továbbították az illetékes kormányzerveknek a segélyezendő adatokat. Ugyanakkor ők maguk is rendeztek gyűjtéseket, különösen az 1868-as farsangi időszakban, amikor egymást érték az országban a jótékonyági céllal rendezett honvédbálok. Az így összegyűjtött pénzt általában az Országos Honvédségélyező Alapnak küldték el, de esetenként közvetlenül helyben fordították segélyezésre.²¹ A pénzgyűjtés azonban nemcsak a nyomorgó honvédek és családtagjaik megsegítését szolgálta, hanem a szabadságharc emlékének ápolását is. Számos honvédegylet már nem sokkal megalakulása után tervebe vette, hogy emlékművet, szobrot állít a függetlenségi háború valamely nevezetes helyi eseményének, személyiségének, illetve a mártírhalált halt bajtársának. A buda-pesti honvédegylet a Buda 1849. tavaszi ostroma idején elesett honvédeknek, a Rikán belüli Gábor Áronnak, a Hunyad megyei pedig a piski csatának akart emléket állítani – hogy csak néhány példát említsünk.²² Emellett az egyleti tagok időről időre tisztelegtek az elesett bajtársak sírjainál, ünnepélyes keretek közt megemlékeztek a forradalom és szabadságharc fontosabb helyi vagy országos jelentőségű évfordulóiról és ereklyeként gyűjtötték a háborúhoz kapcsolódó tárgyakat.²³ Több helyütt lépéseket tettek honvédtiszti iskola felállítására érdekében is.²⁴

A honvédegyletek megalakulásával párhuzamosan megindult az országos szintű közös szervezet kialakítása. Ahogyan 1861-ben, úgy 1867-ben is a fővárosi egylet járt élen a volt honvédek összefogásában. 1867. július 7-re országos honvédgyűlést hívtak össze Pestre, ahol megfogalmazták, hogy mozgalmuk célja „a honvédek erkölcsi szellemi és anyagi állapotának javítása”. Ideiglenes központi választmányra nevezték ki a buda-pesti egylet bizottságát, amelynek feladatául adták az alapszabály tervezetének elkészítését és a közösen viselendő költségek felmérését. Elfogadták Bethlen Olivér gróf, alezredes azon javaslatát, hogy *A Honvéd* címmel hivatalos lapot indítsanak, Mikár Zsigmondot pedig

²⁰ *A Honvéd*, 1867. 2. sz. (augusztus 12.), 1867. 3. sz. (augusztus 19.) Vö.: Mikár 1869. (Előszó). A buda-pesti honvédegyletnek számos panasz érkezett, hogy egyes vidéki egyletek nem fogadják el, ha valaki csak szóban, két tanúval tudja igazolni honvéd mivoltát. Mikár arra kérte a többi egyletet, ezekben az esetekben is adjanak ki igazolást. *A Honvéd*, 1867. 12. sz. (október 21.) Felhívta a figyelmet arra is, hogy mindenki honvédeknek tekinthető, aki 1848–1849-ben a hazáért harcolt, bármilyen név alatt tette is ezt. *A Honvéd*, 1867. 9. sz. (szeptember 30.)

²¹ A segélyezésről és a jótékonyági bálokról a korabeli lapok számos alkalommal beszámoltak. Például: *A Honvéd*, 1867. 4. sz. (augusztus 26.), 1868. 15. sz. (április 13.); *Századunk*, 1868. 16. sz. (január 21.), 1868. 30. sz. (február 6.), 1868. 39. sz. (február 16.); *A Nép Zászlója*, 1868. 5. sz. (február 1.), 1868. 10. sz. (március 7.); *Vasárnapi Ujság*, 1868. 16. sz. (április 19.)

²² Mikár 1868-ban megjelent művében, az egyes honvédegyletek bemutatásánál számos adatot közölt az akkor még többnyire csak tervezett emlékművekről. Mikár 1869. Beszámolókat közöltek a korabeli lapok is, pl.: *A Nép Zászlója*, 1868. 9. sz. (február 29.); *Vasárnapi Ujság*, 1868. 22. sz. (május 31.), 1868. 30. sz. (július 26.) *A Honvéd* pedig „Honvéd-emlék” rovatában számolt be rendszeresen a szabadságharchoz kötődő emlékművek avatásáról és megemlékezésekről.

²³ Pl.: *A Honvéd*, 1867. 2. sz. (augusztus 12.), 1867. 5. sz. (szeptember 2.), 1867. 11. sz. (október 14.); *Vasárnapi Ujság*, 1868. 12. sz. (március 22.). Az ereklyék egy részét a honvédegyletek az 1867. júliusi, majd októberi országos gyűlésükön átadták a központi vezetésnek. *A Honvéd*, 1867. 8. sz. (szeptember 23.), 1867. 14. sz. (november 4.)

²⁴ *Századunk*, 1868. 25. sz. (január 31.), 1868. 47. sz. (február 26.); *A Honvéd*, 1868. 15. sz. (április 13.)

saját kérésére megbízták egy honvéd névjegyzék elkészítésével. Végül megállapodtak arról, hogy következő gyűlésüket október 6-án, Aradon tartják.²⁵

A Belügyminisztérium azonban nem engedélyezte, hogy a gyűlést október 6-án Aradon tartsák, mert indoklása szerint, az „olynemű tüntetés” látszatát keltené, amely „a régi sebeket újra feltéphetné”.²⁶ Az országos gyűlésre ezért a buda-pesti egylet elnökének, az emigrációból időközben hazatért Perczel Mór tábornok javaslatára október 28–29-én, Budán került sor. A gyűlést Perczel ünnepélyes hangvételű beszéddel nyitotta meg, amelyben az alapszabály elfogadását és a vezetőség megválasztását jelölte meg legfontosabb feladatként. Ezekre a két nap folyamán sor is került. Klapka Perczelt ajánlotta az Országos Honvédegylet központi választmánya elnökének, amit a küldöttek egyhangúlag, éljenzések közepette fogadtak el. Az első alelnök Klapka, a második Beniczky, a harmadik Horváth János ezredes lett, országos főjegyzővé Mikárt választották. Az országos vezető tisztségek betöltői tehát a buda-pesti honvédegyletből kerültek ki, és ugyanez elmondható a másnap megválasztott 30 fős központi választmány tagjainak többségéről is.²⁷ Ezt részben a fővárosi egylet kezdeményező szerepe, valamint tekintélyes és nagyszámú tagsága magyarázza, részben pedig az a gyakorlati ok, hogy a vidéki honvédek nehezen tudtak volna megjelenni a Pesten a havonta akár többször is megtartandó választmányi üléseken.

A központi választmány az országos mozgalmat összefogó testületként jött létre, de az egyes egyletek működésébe nem szólhatott bele, azok tehát megtartották önállóságukat. Az országos gyűlés elfogadta, hogy a központi választmánnyal kapcsolatban felmerülő kiadásokhoz minden egylet taglétszámának arányában járul hozzá,²⁸ továbbá, hogy közös költségen tisztí iskolákat létesítenek és országos emlékművet állítanak a fővárosban az elesett, Aradon pedig a kivégzett honvédek tiszteletére. Megállapodtak arról is, hogy két emlékiratot intéznek az országgyűléshez a honvédségélyezés és az önálló honvédsereg felállításának ügyében.²⁹

Az 1867–68-ban megalakult 88 egylet túlnyomó többsége a következő 20-25 évben is működött. 1878-ban 84 egylet jelentkezett a központi választmánynál,³⁰ 1890-ben pedig 82 egylet létezett országszerte.³¹ A csökkenés egyes – jellemzően eleve is az átlagosnál kisebb taglétszámú – egyletek megszűnésével, illetve másik egyletbe való beolvadásával magyarázható. Nem minden egylet működése volt folyamatos, nagyjából egy tucat egylet tevékenysége szünetelt valamennyi ideig az 1870-es és '80-as években. A működés szünetelése általában az elnök vagy a jegyző halálával, esetleg elköltözésével függött össze,

²⁵ *Magyar Ujság*, 1867. 80. sz. (július 9.); *A Honvéd*, 1867. 7. (szeptember 16.), 1867. 8. sz. (szeptember 23.).

²⁶ *Vajda* 1970. 535. o.

²⁷ *A Honvéd* előbb részletesen beszámolt a gyűlésről (1867. 14. sz., november 4.), majd hivatalos kivonatot közölt annak jegyzőkönyvéből (1867. 15. sz., november 11.). A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött dokumentumok közt csak a gyűlés előkészítésére vonatkozó iratok, és a résztvevők névjegyzéke található meg. HL VI. 14. 1. d.

²⁸ A buda-pesti honvédegylet tagjaiból alakult bizottság még 1867 szeptemberében elkészítette „a központi igazgató választmány szervezetének és ügyvezetésének évi költségeire” vonatkozó tervezetet. A négy szobából álló szállás bérleti díját és fenntartását évente 3241 forintban állapította meg. HL VI. 14. 1. d.

²⁹ A segélyezéssel kapcsolatos, az 1867. március 21-én kelt dokumentummal tartalmilag megegyező, és a kormánnyal szemben lojális hangvételű emlékirat egy példánya megtalálható Perczel iratai közt. OSzK Kt. Fond 89/191.

³⁰ HL VI. 14. 2. d. A központi bizottság ebben az évben adatokat kért a vidéki egyletektől.

³¹ *Mikár* 1891. A fogarasi, a Közép-Szolnok-érmelléki, a küllői, a krassói, a nagyszebeni és a tatai honvédegylet szünt meg.

ami jól mutatja egyes személyek meghatározó szerepét a helyi szervezésben. A megszünt egyletek újjáalakításához ugyanakkor hozzájárulhatott, hogy az országos főjegyző, Mikár Zsigmond 1890-ben újabb névjegyzék kiadására készült és ehhez adatokat kért az egyletektől. 1890-re a mozgalom tagjainak összlétszáma is csökkent, az 1868-as nagyjából 50 ezerről körülbelül 30 ezerre. A csökkenés az elhalálozásokkal volt magyarázható, hiszen lassanként a szabadságharc legfiatalabb honvédei is betöltötték 60. életévüket. Ugyanakkor valószínűleg voltak olyanok is, akik 1868 után léptek be valamelyik honvédegyletbe. Ebben szerepet játszhatott az, hogy segélyhez csak a honvédegylet által kiadott igazolással lehetett jutni.³²

A mozgalom országos szintjének szervezeti keretei nem sokat változtak az idők folyamán. A 30 tagú országos választmányt az elnök általában havonta hívta össze, országos honvédgyűlést pedig rendszerint évente tartottak. Az országos gyűlések pontos időpontja többször változott. Kezdetben augusztus 20-át, Szent István ünnepét jelölték ki, majd a mezőgazdasági munkák miatt májusra helyezték át, később pedig többször is ősszel tartották a gyűléseket. Esetenként valamilyen jeles napra hívták össze az egyletek küldötteit: 1870-ben június 8-án gyűltek össze a volt honvédek, hogy együtt tudjanak részt venni Batthyány Lajos újratemetésén, 1874-ben pedig az aradi kivégzések 25. évfordulója alkalmából október 6-án tartották az országos gyűlést. Utóbbi esetben kivételesen nem a fővárosban találkoztak a volt honvédek küldöttei, hanem Aradon. A Belügyminisztérium ekkor már nem gördített akadályt a megemlékezés elé, amelynek keretében a volt honvédek gyászünnepélyt tartottak.³³

Az országos gyűléseken soha nem képviseltette magát az összes egylet. A vizsgált időszakban egyetlen alkalommal sem haladta meg a 60-at a képviselőket küldő egyletek száma, és volt olyan országos gyűlés, ahol mindössze 15 egylet küldöttei vettek részt. Az egyletek a taglétszámuktól függően 2-16 küldöttel képviseltették magukat. A gyűlések jelentős társasági eseménynek is számítottak, „ismerkedő estély” előzte meg őket és közös ebéd zárta. Nyitottak voltak az érdeklődő közönség számára is, ezért szabad téren vagy nagyobb termekben tartották őket. Itt választották meg az elnököt és a bizottságot és döntöttek további szervezeti kérdésekről. Visszatérő téma volt a honvédek segélyezésének ügye és hősies küzdelmük erkölcsi elismerésének törvénybe iktatása.³⁴ 1886-ban új alapszabályt fogadtak el, ettől kezdve az egyletek száz tagon alul kettő, azon felül négy küldöttel képviselhetették magukat az országos gyűlésen; az elnököt pedig már nem egy, hanem három évre választották.³⁵

A honvédegyleti mozgalom tekintélyes helyet foglalt el a kiegyezés után virágzásnak induló magyarországi egyleti életben. Súlyát részben jelentős taglétszáma és az egész országot átszövő szervezete adta, részben pedig az, hogy a szabadságharc emlékének ápolása a közvélemény jelentős részét foglalkoztató nemzeti ügynek számított. A kormány

³² Mikár 1891. Volt néhány egylet, amelynek taglétszáma 1890-ben magasabb volt, mint 1868-ban. Ennek több magyarázata is lehet: 1868-ban még nem volt teljes a nyilvántartás, jelentős számban léptek be volt honvédek 1868 után, egy másik egylet beleolvadt.

³³ Lásd a mellékelt táblázatban.

³⁴ Az egyes országos gyűlésekről a későbbiekben részletesebben is lesz szó. Az ezekkel kapcsolatos iratok lelőhelyei: HL VI. 14. 1-7. d. A gyűlésekről a sajtó is beszámolt: *A Honvéd*, 1868. 40. sz. (október 5.), 1869. 34. sz. (augusztus 24.); *Budapesti Közlöny*, 1870. 130. sz. (június 9); *Egyetértés*, 1874. 154. sz. (október 6.), 157. sz. (október 9.), 1883. 146. sz. (május 29.)

³⁵ HL VI. 14. 3. d. Az 1849-ki Honvéd-egyletek Országos Egyesületének Alapszabályai (1886).

számára azonban igen kényes kérdés volt, hogyan kezelje a kibontakozó mozgalmat. Ez természetesen szoros összefüggésben állt azzal, hogy a kiegyezéssel szembeni irányítói számára, különösen a dualista korszak első felében, komoly kihívást jelentett az akkor még tömegek emlékeztetésében személyes élményként élő, sokak számára családi gyásszal is összekapcsolódó szabadságharchoz való viszonyulás.

A korszakban sem a gyülekezési, sem az egyesülési jogot nem szabályozta törvény, azonban gyakorlattá vált, hogy az egyesületek alapszabályait, illetve országos gyűléseik kérését a Belügyminisztériumhoz kellett felterjeszteni. A Belügyminisztérium részéről alapvető elvárás volt, hogy az egyesületek ne folytassanak politikai tevékenységet. 1867 végén báró Wenckheim Béla belügyminiszter körlevélben szólította fel a főispánokat, hogy utasítsák a megyéjükben működő honvédegyletet vagy honvédegyleteket alapszabályaik megküldésére. Együttal azt is világossá tette, hogy az egyesületek csak „honvédegyezős egyesület” néven működhetnek, ezzel is jelezve, hogy alapításuk kizárólagos célja a volt honvédek megsegítésének előmozdítása.³⁶ Az 1867. október 6-án összehívott országos honvédegyülés betiltását jogilag igyekezett alátámasztani a minisztérium, hogy az egyesületek nem engedélyeztették működésüket.³⁷

A kormány nem alaptalanul tartott attól, hogy a honvédegyeleti mozgalom politikai jellegű tevékenységet is ki fog fejteni. A volt honvédek az 1867. júliusi első országos gyűléseik végén – a levezető elnök, Beniczky Lajos határozott tiltása ellenére – Kossuth Lajos zajos éljenzésében törtek ki. A hangos demonstrációt Madarász József, szélsőbaloldali országgyűlési képviselő kezdeményezte. Később szokássá vált, hogy az országos gyűlések végén üdvözlő táviratot küldenek a volt kormányzónak. A szélsőbaloldali politikusok kezdettől fogva igyekeztek politikai céljaikra felhasználni a mozgalmat, amely kiváló eszköz volt a kiegyezéssel szembeni rendszer legitimitásának megkérdőjelezésére. A kormány erre azzal válaszolt, hogy megpróbálta tiltani az egyesületek politikai színvonalú tevékenységét, igyekezett saját híveit a mozgalom élére juttatni, sőt a mozgalom elfojtására is kísérletet tett. A kormányzati törekvések azonban csak részleges sikerrel jártak, a honvédegyeleti mozgalom történetét bő másfél évtizeden keresztül a kiegyezéssel szembeni rendszer támogatóinak és támogatóinak egyéni ambíciókkal is átszótt küzdelme kísérte.

Perczel Mór elnöksége (1867. október – 1868. május)

Perczel Mór, a szabadságharc egyik tábornoka 1867 júliusában közel 18 évi száműzés után tért haza Magyarországra.³⁸ Mind Pesten, mind szűkebb hazájában, Tolna megyében lelkesen ünneplő tömeg fogadta. Perczel a szabadságharc egyetlen olyan tábornoka volt, aki a háborút megelőzően nem rendelkezett magasabb katonai ranggal és nem szerzett elméleti képzettséget sem a hadászat területén. Az országos politikában azonban már a szabadságharc előtt ismertté vált: az 1843–44. évi országgyűlésen Tolna megye egyik követeként radikális reformpárti eszméket képviselt. Később részt vett az Ellenzéki Párt megalapításában, az 1848-as forradalom után pedig a pesti, majd az országos rendőri

³⁶ MNL OL K 148. IV. E t. 7. cs. Wenckheim Béla belügyminiszter körlevele a főispánoknak, 1867. december 11.

³⁷ MNL OL K 27. 1867. szeptember 13–14. (3.); *Deák* beszédei 1903. 230–231. o.

³⁸ Perczel életrajzi adataihoz: *Kosáry* 1937. 304–322. o.; *Bona* 2000. 182–184. o.; *Hermann* 2002. 669–673. o.

hivatalt vezette és tagja lett az első népképviselői országgyűlésnek. A szabadságharc alatt gyorsan ívelt felfelé katonai karrierje is, legjelentősebb sikereit 1848 őszén Josip Jellačić katonái, 1849 tavaszán pedig a szerb felkelők ellen aratta.³⁹ Katonai és politikai tevékenységét ösztönös tehetség, erős küldetéstudat és indulatos kirohanások jellemezték. A szabadságharc veresége után az Oszmán Birodalomba menekült, majd a kútahtyai internálásból szabadulva nagyrészt Jersey-szigetén és Brüsszelben élt feleségével és gyermekeivel.⁴⁰

A hazatérés után hamar újra tevékeny közéleti szerepet vállalt. Nemcsak a honvédegyleti mozgalom vezetését vállalta el, de országgyűlési képviselő is lett. A zalaegerszegi választókerületben 1867. augusztus elsején tartott időközi választáson egyedüli jelöltként nyerte el mandátumát, majd az országgyűlésben a Deák-párthoz csatlakozott. Kormánypárti politikusként is kamatoztatta katonai szakértelmét: tagja lett annak a bizottságnak, amelyik a közösiügyi tárgyalások részeként 1868 januárja és márciusa között Bécsben a hadügyi kérdésekről, a Magyar Királyi Honvédség létrehozásáról tárgyalt.⁴¹

Perczel korábbi pályafutásának tükrében meglepőnek tűnhet a Deák-párthoz való csatlakozása. A korabeli lapok beszámolóí szerint 1867-es hazatérésekor az őt éltető emberek a *Kossuth-indulót* énekelték tiszteletére, és hazatéréséről lelkes hangvételben tudósított a függetlenségi *Magyar Ujság*.⁴² A közvélemény tehát a függetlenségi harc hőstét látta benne, és talán csak szűk baráti köre volt tisztában azzal, hogy a tábornok politikai döntéseiben meghatározó szerepe van Kossuthal szemben érzett gyűlöletének.⁴³ Perczel már a szabadságharc idején szembekerült Kossuthal és az emigrációban is többször összeküldöbözött vele. Saját magát a haza megmentőjének tartotta, és meg volt győződve arról, hogy Kossuth méltatlanul mellőzte őt a háború idején Görgeyvel szemben, majd később az emigráció időszakában is.⁴⁴ Amikor – még brüsszeli tartózkodása idején – tudomást szerzett arról, hogy a honvédegyletek képviselői 1867. július 7-én tartott országos gyűlésükön Kossuthot éltették, egy korabeli forrás szerint dührohamot kapott.⁴⁵ Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy Kossuthal kapcsolatos érzelmei honvédegyleti tevékenységére is rányomták bélyegüket, tehát elsődleges feladatának tekintette a szélsőbaloldali törekvések visszaszorítását a mozgalmon belül. Ez az elképzelése egybevágott a kormány érdekeivel.

Perczel rövid, bő féléves elnöksége idején a honvédegyletek országos vezetése két közéleti kérdésben hallatta hangját: a rászoruló honvédek és a szabadságharcban elhunyt honvédek özvegyeinek és árváinak segélyezése ügyében; valamint az önálló magyar hadsereg a Magyar Királyi Honvédség felállításával kapcsolatban.

³⁹ Perczel szabadságharc alatti tevékenységéhez (az előbbieket mellett): *Hermann* 1986. 313–326. o.; *Erdődy* 2006. 107., 153–154. o.; *Hermann* 2006. 166–167. o.; *Csorba* 2007. 942–974. o.; *Urbán* 2009. 45–75. o.; *Hermann* 2007. 66–70., 183–188., 218–220., 270–274., 318–323. o.; *Urbán* 2011. 637–654. o.

⁴⁰ *Farkas* 2012. 41–90. o.

⁴¹ *Farkas* 2010. 532–544. o.

⁴² *Magyar Ujság*, 1867. 98. sz. (július 30.).

⁴³ Közéjük tartozott Rónay Jácint, aki a következőket írta naplójába: „Céлом, mondá Perczel Móricz lelkedésében nem egyszer, céлом: A Kossuth-kultuszt hazánkban megtörni! – Szegény barátom, vagy nem ismeri, vagy nem akarja elismerni a körülmények hatalmát. Csalódni fog, s a keserű csalódás feldüldandja szíve békéjét, mely a számkivetésben oly sokszor állt már az örvény szélén! – Az országházban rokonszenve a jobb oldalon volt; a múlt emlékei a bal oldalra vitték; egyedüli ellenei a szélső balon ültek!” *Rónay* 1996. 355. o.

⁴⁴ *Farkas* 2012. 49–50., 60., 73–76., 84–85. o.

⁴⁵ MNL OL R 90. 4756. Ludvigh–Kossuth, 1867. július 18.

Egy 1848. évi határozat arról rendelkezett, hogy „Mindazon közvitézi és hadtiszi egyének illő jutalmazásáról, kik a hon szolgálatában az ellenség előtt magokat kitüntették, vagy élelmük megszerzésére benuulás miatt tehetetlenekké lettek, valamint az elhullottak családairól az álladalom gondoskodik.” Az augusztus végén elfogadott jogszabály szentesítésére azonban már nem került sor, és bár az országgyűlés egy határozattal életbe léptette, a határozat már csak a hadi érdemeket szerzett katonák jutalmazását tartalmazta.⁴⁶ A honvédegyletek ennek ellenére az 1848-as „törvényre” hivatkozva követelték az országgyűléstől a segélyezés megkezdését mindkét 1867-ben tartott országos gyűlésükön. A kormány nehéz helyzetbe került, mert hiába volt vitatható a követelés jogalapja, a közvélemény óriási nyomást helyezett rájuk. A nyomásgyakorlásban élen jártak a szélsőbaloldali képviselők, akik közül többen a honvédegyletek országos vezetésében is részt vállaltak. Törvényjavaslatot nyújtottak be, amely kötelezte volna a kormányt arra, hogy megfelelő költségvetési források biztosításával az elesettek özvegyeiről és árváiról segélyekkel, a rokkantá és munkaképtelenné vált honvédekről nyugdíjjal, a munkaképesekről pedig a Magyar Királyi Honvédségben vagy más állami hivatalban történő alkalmazással gondoskodjék. A kormánypárti többség azonban nem támogatta a javaslatot. Ugyanígy nem támogatta később a balközép képviselők által benyújtott, a segélyezést „az ország anyagi helyzetétől” függővé tévő határozati javaslatot sem. A kormánypárt mereven elzárkózott a volt honvédek törvényi alapon, költségvetési forrásból történő segélyezésétől, sokkal inkább politikai, mintsem pénzügyi okok miatt.⁴⁷

Abban, hogy a kormány mégis tett lépéseket a segélyezés ügyében, minden bizonynyal szerepe volt a kibontakozó honvédegyleti mozgalomnak. Ferenc József és Erzsébet királyné a koronázás alkalmával az országgyűléstől ajándékként kapott 100 ezer aranyat – valószínűleg Deák Ferenc tanácsára – teljes egészében a honvédségélyezésre ajánlotta fel. Az Andrássy-kormány először egy ideiglenes bizottságot hozott létre a Belügyminisztériumban, amely a leginkább rászorulóknak utalt át azonnali segélyt. A bizottság, amelynek a buda-pesti honvédegylet több tisztje is tagja volt, 1867 szeptemberében és novemberében között 15 ezer forint előleget osztott szét 585 kérelmező között. 1867 decemberében pedig a Miniszterelnökség szervezetén belül létrehozták a Honvédségélyező Alap Hivatalát, amely az uralkodópár által felajánlott 100 ezer arany (589 ezer forint), illetve a további adományozásokból befolyt 170 ezer forint szétosztásáért felelt. A Hivatal munkájában a rögtöni segélyezésben részt vevő honvédtisztek többsége szerepet vállalt. A segélyek folyósítása 1868 februárjában kezdődött meg és a következő két évben folyamatosan zajlott. Összesen 6731 főnek utaltak ki segélyt, akiknek körülbelül kétharmada a volt honvédek, egyharmada pedig az elhunyt honvédek özvegyei és árvái közül került ki. A tisztek rangjuktól függően 1464 és 390 forint egyszeri segélyt, míg a közkatonák 50 forint egyszeri segélyt kaptak.⁴⁸

A honvédegyletek Magyar Királyi Honvédség felállításában játszott szerepe összefonódott Perczel személyes elköteleződésével a kérdés rendezésében. A tábornok az 1867. október 28–29-én tartott országos honvédegyűlést megnyitó beszédében kijelentette, hogy

⁴⁶ *Beér* 1954. 570–574. o. (A mű 1848. évi XXXIII. törvényként említi a határozatot.); *Hermann* 2007. 17. o. Kossuth 1849. november 19-én rendeletet adott ki, amelyben állami kötelezettségként ismerte el a szabadságharcban rokkanttá vált honvédekről való gondoskodást. *Kossuth Írások* 2003. 42. sz. Vö.: *Farkas* 2015. 417. o.

⁴⁷ *Farkas* 2015. 416–420. o.

⁴⁸ *Farkas* 2015. 419–425. o.

a honvédegyleti mozgalomnak nemcsak a segélyezés, de az önálló magyar hadsereg megszervezésének előmozdítása is a célja. Nem sokkal később pedig felhívást tett közzé, amelyben arra kérte honvéd képviselőtársait, hogy vitassák meg közösen a honvédségre vonatkozó törvényjavaslat indítványozását. A november 17-én az Országház épületében tartott értekezleten összesen 32 egykor honvédtisztként szolgáló képviselő vett részt. Megállapodtak, hogy Perczel és Klapka a nevükben meg fogja kérdezni a kormányt, szándékában áll-e törvényjavaslatot beterjeszteni a magyar hadsereg kérdésében. A honvédegyleti mozgalomban szintén vezető szerepet vállaló szélsőbaloldali Várady Gábor kiegészítő javaslatára azt is eldöntötték, hogy ha nemleges választ kapnak, akkor ők dolgoznak ki és nyújtanak be a tárgyban törvényjavaslatot.⁴⁹ Perczel december 4-én intézett interpellációt Andrásyhoz, amire a miniszterelnök azt felelte, hogy a kormány a kiegyezési törvénynek megfelelő javaslatot fog beterjeszteni.⁵⁰

Az 1868. január 29. és március 16. között Bécsben, többek között Perczel részvételével lezajlott tárgyalások után április 18. és május 29. között nyolc konferenciát tartottak Budán a két kormány képviselői, Ferenc József elnökletével. Az említett tárgyalások során körvonalázódott a megállapodás: a közös hadsereg mellett magyar honvéd és osztrák Landwehr alakulatok létrehozásáról döntöttek. A magyaroknak tett engedményként Ferenc József elfogadta, hogy a honvédsereg vezényleti nyelve a magyar legyen és beleegyezett a nemzeti egyenruha és zászló használatába is. A magyar kormánynak ugyanakkor tudomásul kellett vennie, hogy a magyar hadsereg mindössze gyalogságból és lovaságból fog állni, újoncozásra csak a közös hadsereg igényeinek kielégítése után kerülhet sor és főparancsnokát az uralkodó nevezi ki. A javaslatot a magyar kormány 1868. június 12-én jóváhagyta, majd benyújtotta a képviselőháznak. A képviselőház 15 tagú honvédelmi bizottságot választott, melynek nevében július 20-án Perczel a javaslat elfogadását ajánlotta. A képviselőház kormánypárti többsége augusztus 8-án, a főrendi ház pedig három nappal később szavazta meg a véderőről, a honvédségről és az önkéntes népfelkelésről szóló három törvényjavaslatot. November folyamán az osztrák törvényhozás két háza is elfogadta az ezeknek megfelelő törvényjavaslatokat, Ferenc József pedig december 5-én szentesítette, így megkezdődhetett a magyar honvédség szervezése.⁵¹

Perczel törekvéseit nagyban támogatta a szabadságharc másik nagy tekintélyű, szintén az emigrációból hazatért tábornoka, Klapka György. Klapka ugyancsak vezető szerepet vállalt a honvédegyleti mozgalomban, Perczel országos elnökké választása után ő vette át a buda-pesti honvédegylet vezetését. Mivel Perczelhez hasonlóan ő is Deák-párti országgyűlési képviselő volt, 1867 őszén úgy tűnhetett, a kormánynak sikerülni fog ellenőrzése alatt tartani a honvédegyleti mozgalmat. A központi bizottmányban azonban 1867 októberében többségbe kerültek az ellenzéki kötődésű honvédtisztek, így csak idő kérdése volt, mikor robban ki összetűzés a mozgalom vezetésében.⁵²

A konfliktust a honvédegyleti mozgalomban a következő évtizedekben meghatározó szerepet játszó Mikár Zsigmond robbantotta ki. Mikár görög katolikus vallású, román származású családban született 1826-ban vagy 1827-ben, apja lelkész volt. A szabadság-

⁴⁹ *A Honvéd*, 1867. 17. sz. (november 25.), 1867. 18. sz. (december 2.)

⁵⁰ *Farkas* 2010. 543–544. o.

⁵¹ *Balla* 2000. 18–20. o.

⁵² *Farkas* 2010. 537., 544–545. o.

harc idején a feldunai hadseregben harcolt. Főhadnagyi rangot ért el, a honvédegyleti iratokban azonban sokszor századosi rang szerepel a neve mellett. A szabadságharc veresége után besorozták a császári seregbe, ahonnan 1852-ben kilépett, majd istállómesterként dolgozott a dégi Festetics-kastélyban.⁵³ Semmiképpen nem tartozott tehát a szabadságharc tekintélyes, országos ismertséget szerzett vezetői közé, és arról sincs adatunk, hogy 1861-ben szerepet vállalt volna a honvédegyleti mozgalomban. 1867 tavaszán mégis a mozgalom igen aktív, kezdeményező tagjaként tűnt fel. Az ő lakásán készítették elő a buda-pesti honvédegylet megalapítását, ő lett a fővárosi egylet jegyzője, majd 1867 októberétől az országos főjegyző. Részt vett *A Honvéd* című lap szerkesztésében, és saját kérésére megbízást kapott az országos honvédegyűléstől a honvédek névjegyzékének összeállítására.⁵⁴ Előzmények nélküli felbukkanása azért is érdekes, mert tevékenységéből egyértelműen kilálglik erős kormánypárti elkötelezettsége. A mozgalmon belül ez már a kezdetektől nyilvánvaló lehetett, mert a szélsőbaloldali választmányi tagok az 1867. októberi országos gyűlésen megpróbálták megakadályozni főjegyzővé választását.⁵⁵ Vidats egy Kossuthnak írt levelében azt állította, hogy Mikár a pesti rendőrségnél kapott állást a honvédegyleti mozgalomban 1868-ban folytatott tevékenysége jutalmaként, ez az állítás azonban más forrásokkal nem támasztható alá.⁵⁶

Mikárnak a honvédegyleti mozgalomban betöltött szerepe talán rokoni kapcsolataival magyarázható. Felesége Barkóczi Rosty Otília volt,⁵⁷ egy nagy múltú és jómódú köznemesi család dunántúli ágának leszármazottja. Házassága alighanem komoly emelkedést jelentett Mikárnak a társadalmi ranglétrán. Felesége révén távoli rokonságba került Eötvös Józseffel és Trefort Ágostonnal, de honvédegyleti tevékenysége szempontjából ennél is lényegesebb, hogy feltehetőleg Szekulits István sógora lett.⁵⁸ Bár közvetlen bizonyíték nincs rá, könnyen elképzelhető, hogy a fővárosi honvédegyletben már 1861-ben és a kiegyezés után is vezető szerepet játszó, határőrvidéki családból származó Szekulits ezredes vonta be Mikárt a honvédegyleti mozgalomba. Szekulits 1852-től a rendőrség besúgójaként működött, és még 1873-ban is tagja volt az akkor már a közös külügyminisztérium alatt működő besúgóhálózatnak.⁵⁹ Mindamelllett az Első Magyar Általános Biztosító hivatalnok és a kormányhoz nyíltan lojális fővárosi honvédegyletnek 1867-től második alelnöke, 1868-tól első alelnöke, 1869-től pedig elnöke volt.⁶⁰ Mikár a kiegyezés után hosszú időn keresztül ugyanennek az egyletnek a jegyzője volt. Későbbi fejlemények arra utalnak, hogy anyagi helyzete előnyös házassága ellenére sem lehetett stabil, legalábbis 1868 végén csőd eljárás indult ellene.⁶¹

⁵³ Bona 1998–1999. II. 491. o.

⁵⁴ Farkas 2010. 532–536. o.

⁵⁵ *Magyar Ujság*, 1867. 174. sz. (október 29.) A szegedi honvédegylet küldöttei az országos honvédegyülés után arról számoltak be egyletüknek, hogy egyesek a honvédeket „a politica terére kívánják vezetni” és meg akarják buktatni Mikárt. OSzK Kt. Fond 89/209.

⁵⁶ MNL OL R 90. 5397. sz. Vidats–Kossuth, 1872. május 21. Vidats itt azt állítja, hogy főként Mikár tüzelte fel Perczelt Kossuth ellen 1868-ban.

⁵⁷ A házasság ténye a feleség halálhíréből derül ki: *Vasárnapi Ujság*, 1874. 47. sz. (november 22.)

⁵⁸ Nagy 1857–1868. IX. 777. o. Mikár itt „Mikary” néven szerepel, Szekulitsnak csak a vezetékneve van feltüntetve.

⁵⁹ Deák 2015. 235–237., 544–545. o.

⁶⁰ Farkas 2013. 1326–1327. o.

⁶¹ *Budapesti Közlöny*, 1868. 286. sz. (december 12.)

Mikár 1867 végén nyomozni kezdett a pesti takarékpénztárnál Vidats János pénzügyei után. Kutakodása nem járt sikerrel, mégis azt kezdte terjeszteni, hogy Vidats az 1866-os háború idején jelentős összeget kapott Poroszországból, amivel nem tudott elszámolni. Valójában Vidats 1866-ban és 1867-ben Kossuthtól kapott pénzt, aki soha nem kérdőjelezte meg a szervezkedés során az életét és szabadságát is kockára tevő politikai elszámolásait.⁶² Arról, hogy Mikárt mi ösztönözte Vidats lejáratására, csak találgatni tudunk. Tette lehetett személyes bosszú a jegyzővé választása körül kirobbant konfliktus miatt, de nem kizárt, hogy valamiféle politikai megbízás is állt mögötte. Utóbbi feltételezést az erősíti, hogy a Vidats lejáratására irányuló akció kezdete nagyjából egybeeshetett azzal, hogy Vidatsot a pesti Demokrata Kör elnökévé választották. A demokrata körök mozgalmának megindítása, ami a szélsőbaloldali, tehát kiegyezés ellenes politizálás tömegbázisának megteremtését szolgálta, meglehetősen nagy aggodalommal töltötte el a kormányt.⁶³

Vidats 1868 elején a honvédegyetek központi bizottmányának ülése elé vitte Mikár vádjait, de Perczel magántermészetű vitának nyilvánította a konfliktust. Miután azonban Perczel Bécsbe utazott a közösügyi tárgyalásokra, első alelnöke, Beniczky Lajos Vidats követelésének engedve összehívta a központi választmány ülést, amely vizsgálatot indított Mikár ellen. A vizsgálat azzal végződött, hogy Mikárt felmentették országos főjegyzői tisztségéből. Perczel, hazatérte után, 1868 márciusában kis híján tettlegességig fajuló vitában kérte számon a központi bizottmány tagjain a távollétében történeteket, majd megpróbálta visszavonni Mikár felmentését. Miután ez nem sikerült, feloszlatta a bizottmányt és az országos mozgalom vezetését a Klapka György elnökletével működő buda-pesti egyletnek akarta átadni. A feloszlátás kapcsán mondott hosszú beszédében azt állította, hogy a szerinte személyét ért támadás mögött Kossuth áll. Perczel beszédét közölték a lapok és rölapokon is terjesztették, így Kossuth elleni dühödött kirohanása országszerte nagy visszhangot, a volt honvédek többségének körében leginkább megütközést keltett. Beniczky a feloszlátást el nem ismerő választmány nevében 1868. május 4-re rendkívüli országos honvédgyűlést hívott össze, amelyen a honvédegyetek küldötteinek többsége semmisnek mondta ki a központi választmány feloszlátását és az augusztusra tervezett rendes gyűlésig ideiglenes elnökké választotta Beniczkyt.⁶⁴

Beniczky Lajos elnöksége (1868. május–július)

A Zólyom megyei nemesi családból származó Beniczky Lajos a forradalom és szabadságharc időszakában a felső-magyarországi bányavárosok királyi biztosaként, majd kormánybiztosként és Zólyom, Hont, Bars és Turóc megyék nemzetőrségének főparancsnokaként szerzett magának országos hírnevet. Nem kis érdeme volt abban, hogy sikerült lecsendesítenie a szociális követelésekkel összekapcsolódó pánszláv törekvéseket, megakadályozva ezzel egy szlovák nemzeti felkelés kirobbanását. A világsi fegyverletételi jegyzéken alezredesként szerepel, a későbbi forrásokban néhol mégis ezredesi rangban

⁶² Farkas 2010. 547. o.

⁶³ Farkas 2013. 1300–1304. o.

⁶⁴ Farkas 2010. 548–557. o.

tűnik fel. A szabadságharc veresége után kötél általi halálra ítélték, amit 20 év sáncfogságra enyhítettek, végül azután 1856-ban amnesztiával szabadult a kufsteini börtönből.⁶⁵

1859–60-ban katonai vezetője volt egy Almásy Pál által kezdeményezett titkos szervezkedésnek, melynek tagjai kapcsolatban álltak a Magyar Nemzeti Igazgatósággal és az újabb szabadságharc előkészítésén munkálkodtak.⁶⁶ Beniczky részvétele a szervezkedésben azért is érdekes, mert ekkor már – nem tudjuk, pontosan mikortól – kapcsolatban állt a kormányzattal, és 1860 nyarán 4 ezer forintot kapott a kormányzóság rendőri ügyosztályától azért, hogy a magyarországi közhangulatot Bécsnek kedvező irányba változtassa. A rendőrhatalósággal való együttműködése azonban az októberi diploma kiadásakor megszakadt.⁶⁷

A korábbi titkos szervezkedés vezetőinek többségéhez hasonlóan az 1861-es országgyűlésen képviselő lett, és a Határozati Párthoz csatlakozott. 1863-ban, a lengyel felkelés időszakában újabb titkos szervezkedésbe bonyolódott, részben a korábbi szervezkedésben kialakult személyi kapcsolatok mentén. A főként katonatisztek körében folyó Beniczky–Nedeczky-féle szervezkedés 1864 tavaszán történt lelepleződése után részletes vallomást tett a szervezkedésről. Azt állította, hogy két évvel korábban felvette a kapcsolatot a rendőriminisztérium egy tanácsosával és közvetlenül letartóztatása előtt Bécsbe készült, hogy jelentést tegyen. Előbbi állítását a tanácsos is megerősítette, utóbbi azonban nem támasztható alá. Azzal is igyekezett menteni magát, hogy Almásy Pált nevezte meg a szervezkedés vezetőjeként, akit – közvetlen bizonyítékok hiányában – éppen Beniczky vallomása alapján ítélték el. Végül mindketten hosszú börtönbüntetés kaptak 1865-ben, majd két évvel később, a kiegyezéskor amnesztiával szabadultak.⁶⁸

Beniczky a kiegyezés után hamar vezető szerepet kapott a buda-pesti, majd az országos honvédegyleti mozgalomban. A Vidats–Mikár-ügybe Perczel első alelnökeként kapcsolódott be, amikor Perczel távollétében engedett a szélsőbaloldali bizottmányi tagok nyomásának. Pártpolitikai rokonszenv aligha fűzte a szélsőbaloldaliakhoz, hiszen az 1867. júliusi országos gyűlésen ő volt az, aki megpróbálta megakadályozni Kossuth hangozó ünnepsését.⁶⁹ Perczel egy valószínűleg jóval később keletkezett feljegyzésében azt állította, hogy Beniczkyt a miniszterelnök, Andrássy Gyula bérelte fel ellene.⁷⁰ A tábornok gyanúját azonban semmilyen más forrás nem támasztja alá. A valósághoz talán közelebb áll az a feltételezés, hogy Beniczkyt inkább személyes ambíciói vezérelték, mert Perczelnél alkalmasabbnak érezte magát a honvédegyletek irányítására.

Miután az 1868. május 4-én tartott rendkívüli honvédgyűlés ideiglenesen Beniczkyt választotta a mozgalom elnökévé, levelet írt Perczelnek, amelyben felszólította a tábornokot az egyleti iratok, köztük a pénzügyi elszámolás átadására. Erre azonban nem került sor, ezért a központi bizottmány felhatalmazta az ideiglenes elnököt a hatósági eljárás megindítására.⁷¹ Az ügy végül azért nem terelődött jogi útra, mert június elején meg-

⁶⁵ Steier 1924. 720–721. o.; Bona 2000. 237–238. o.; Kiss 2006. 132–153. o.

⁶⁶ Farkas 2011. 13. o.

⁶⁷ Deák 2015. 257. o.

⁶⁸ Farkas 2011. 72–83. o.; Deák 2015. 336. o.

⁶⁹ Magyar Ujság, 1867. 30. sz. (július 9.)

⁷⁰ Beniczky Perczelhez intézett, 1868. március 24-én kelt rövid levelére a tábornok ráírta, hogy Beniczkyt és Horváth Jánost Andrássy bérelte fel ellene. OSZK Kt. Fond 89/191. Beniczky–Perczel, 1868. március 24.

⁷¹ A Honvéd, 1868. 27. sz. (július 6.)

halt Perczel legidősebb gyermeke, az éppen házasságkötésére készülő 23 éves Perczel Irma.⁷² Beniczky kegyeleti okokból eltekintett a bírósági feljelentéstől, de június 30-án, a központi bizottmány nevében kelt levelében felszólította az egyleteket, hogy a következő hónapban számoljanak be arról, mennyi pénzt fizettek addig be az országos vezetőknek. Abban bízott, hogy az augusztus 20-ra összehívott országos gyűlésen tisztázni tudják majd a mozgalom pénzügyi helyzetét.⁷³

Beniczky azonban 1868. július 16-án eltűnt. Sajtóhírek szerint egy névtelen levélben találkozára kérték, ezért Pestről Budára hajtattott a Lánchídon át.⁷⁴ Ekkor látták őt utoljára. A pesti rendőrség azonnal nyomozni kezdett az ügyben, és felszólítására július 22-én Jászberényben letartóztatták Zámory Emil volt honvéd őrnagyot, akit „biztos őrizet alatt” Pestre vittek. A kassai polgárcsaládból származó 44 éves Zámory a szabadságharc idején Délvidéken, majd a főhadiszíntéren harcolt alakulatával. A fegyverletétel után halálra ítélték, amit 16 év várfogságra enyhítettek, de végül 1852-ben kegyelmet kapott.⁷⁵ A kiegyezéskor tornatanárként dolgozott, és tagja lett a buda-pesti honvédegyletnek. 1868 februárjában segélyt kapott a Honvédsegélyező Alapból,⁷⁶ majd július 1-jétől „tornamesteri” álláshoz jutott Jászberényben. Ott azonnal felvette 125 forintos fizetését, de ezt követően – a helyiek meglepetésére – bő két hétre a fővárosba utazott, és csak július 19-én – három nappal Beniczky eltűnése után és három nappal letartóztatása előtt – jelent meg újra, hogy felvegye a munkát. Minderről a jász kerületi honvédegylet jegyzőjének, Úrhegyi Gyulának azok a levelei tanúskodnak, amelyeket barátjának, Mikár Zsigmondnak írt. A levelekből sejthető, hogy Zámoryt Mikár ajánlotta be Jászberényben.⁷⁷

Források hiányában nem tudjuk, miért terelődött a pesti rendőrség gyanúja Zámoryra. Könnyen elképzelhető, hogy a rendőrség elsődlegesen a honvédegyleti mozgalmon belül kialakult feszült helyzettel összefüggő gyilkosságra gyanakodott, ezért eleve volt honvédtisztek körében kezdett nyomozni. Zámory furcsa eltűnése Jászberényből nyilvánvalóan gyanút kelthetett személye iránt. Szintén a források hiánya akadályozza annak feltárását, miért engedték mégis szabadon Zámoryt 15 napi fogság után, noha Beniczky sorsáról továbbra sem lehetett tudni semmit. Valószínűleg igazolni tudta hollétét Beniczky eltűnésekor. Zámory augusztus 13-án már a buda-pesti honvédegylet közgyűlésén tiltakozott a rendőrség szerinte „kíméletlen” eljárása ellen, a Klapka elnökletével tartott közgyűlés azonban biztosította őt, hogy „becsületében az egylet előtt csorbát nem szenvedett”.⁷⁸ A történeteknek különös színezetet ad, hogy Zámory kapcsolatban állt Mikárral, akit

⁷² A *Honvéd*, 1868. 23. sz. (június 8.)

⁷³ A *Honvéd*, 1868. 29. sz. (július 20.)

⁷⁴ Perczelnek egy Beniczkytól kapott levél hátára írt feljegyzése szerint Beniczky, eltűnésének napján Andrásynál volt „titkos misszió”, és Thaisz Elek, Pest rendőrkapitánya látta őt bérkocsiban a Lánchídon. OSzK Kt. Fond 89/191. Beniczky–Perczel, 1868. márc. 24. A korabeli sajtóban is jelentek meg olyan hírek, miszerint Thaisz látta Beniczkyt nem sokkal az eltűnése előtt. Pl.: *Vasárnapi Ujság*, 1868. 32. sz. (augusztus 9.) Thaisz ellen éppen eljárás folyt ekkor, ezért ideiglenesen Polgár Károly látta el a főkapitányi teendőket.

⁷⁵ *Bona* 2000. 724–725. o.

⁷⁶ *Budapesti Közlöny*, 1868. 43. sz. (február 21.)

⁷⁷ HL VI. 14. 1. d. Úrhegyi–Mikár, 1868. [július eleje], július 12., július 23., július 31.

⁷⁸ A *Honvéd*, 1868. 33. sz. (augusztus 17.) Zámory később a mezőtúri gimnázium tornatanáraként bukkan fel egy újsághírben (*Fővárosi Lapok*, 1872. 123. sz., június 1.), majd a Honvéd Menház lakója lett. HL VI. 14. 2. d. A központi választmány ülésének jegyzőkönyve, 1873. december 2. A Menházból megőrülése miatt a Lipótmezőn 1868-ban megnyílt Budai Magyar Királyi Országos Tébolydába szállították, ahol hamarosan meghalt.

néhány hónappal korábban Beniczky hathatós közreműködésével távolítottak el országos honvédegyleti főjegyzői tisztségéből, és aki – ha hihetünk Vidats értesülésének – talán már ekkor is a pesti rendőrségnél dolgozott.

Beniczky eltűnését hatalmas sajtóérdekklődés övezte, és annak tisztázatlansága miatt különböző találgatások láttak napvilágot. Egyesek tudni vélték, hogy Beniczky külföldre szökött állítólagos adósságai elől,⁷⁹ de valójában semmilyen forrás nem támasztja alá, hogy anyagi gondjai lettek volna. Az eltűnést követő hetekben a honvédegyleti mozgalom ideiglenes főjegyzője, Dulovics Ernő, a pesti rendőrkapitányság és Beniczky magánnyomozásba kezdő rokona, Beniczky Antal is kapott névtelen levelet. Ám jó ideig úgy tűnt, sem ezek, sem a honvédegyletek központi bizottmánya által a nyomravezetőnek felajánlott 1000 forint nem viszik előre a nyomozást.⁸⁰

Pedig Beniczky sorsára már bő egy héttel eltűnése után fény derülhetett volna. Július 25-én Tökölnél a Duna partra vetette holttestét, amelyet arra járó halászok megtaláltak, és miután kirabolták, titokban eltemették. Az eset később egy nagykereskedő tudomására jutott, aki szeptember végén jelentette azt a rendőrségnek.⁸¹ Ekkor kihantolták a már oszlásnak indult holttestet, amelyet a rokonok a ruházat alapján azonosítottak. A boncolásra a Rókus kórházban, Flór Ferenc tiszti főorvos irányításával került sor. Ezt követően az ügy – a holttest megtalálásának helyszíne miatt – átkerült a Pest–Pilis–Solt megyei „fenyítő törvényszékhez”, amely a boncolási jegyzőkönyv és a halászok vallomása alapján próbálta rekonstruálni a halál körülményeit. Egyértelműen megállapították, hogy gyilkosság történt. A feltárt körülmények alapján arra jutottak, hogy a kifejezetten nagytermetű, erős testalkatú, 55 éves Benczkyt, – miután kezeit és lábait összekötötték –, megfojtották és már holtan dobták a vízbe. Sem a tettes vagy tettesek kilétére, sem az indítékra nem derült fényt. A honvédegyleti mozgalom vezetőjét 1868. október 4-én Újpesten helyezték örök nyugalomra.⁸²

Beniczky, ellentmondásos pályafutása során számos alkalommal szerezhetett magának ellenségeket. Egyes kortársai akár az 1848-as szlovák nemzeti törekvések elnyomóját, akár a kiegyezést megelőző időszak titkos szervezkedéseinek elárulóját is láthatták benne. Nem zárható ki az sem, hogy meggyilkolásának nem volt köze közéleti tevékenységéhez. Az időbeli egybeesés azonban azt a feltételezést erősíti, hogy vesztét – közvetve vagy közvetlenül – a honvédegyleti mozgalomban játszott szerepe okozhatta. A sajtó 1868 tavaszán és nyarán nagy terjedelemben foglalkozott a honvédegyleti mozgalom belső konfliktusaival, ami felhívhatta a későbbi elkövető vagy elkövetők figyelmét Beniczky személyére, de az sem zárható ki, hogy a gyilkosság közvetlen indítéka is összefüggött a honvédegyleti ügyekkel.

⁷⁹ HL VI. 14. 1. d. Úrhegyi–Mikár, július 31.

⁸⁰ *A Honvéd*, 1868. 31. sz. (augusztus 3.), 33. sz. (augusztus 17.), 42. sz. (október 19.); *Vasárnapi Ujság*, 1868. 32. sz. (augusztus 9.) Vö.: *Steier* 1924. 119–123. o.

⁸¹ Steinberg Jakab később át is vette a nyomravezetőnek felajánlott díjat. *A Honvéd*, 1869. 6. sz. (február 9.)

⁸² *A Honvéd*, 1868. 40. sz. (október 5.), 41. sz. (október 12.), 47. sz. (november 23.). Vö.: *Steier* 1924. 119–123. o.

Horváth János elnöksége (1868–1869)

Az 1868. augusztus 21–22-én Pesten, a Ciniselli-féle cirkusz lovardájában⁸³ megtartott országos honvédegyülés – Beniczky akkor még tisztázatlan okból történt eltűnése miatt – meglehetősen nyomasztó légkörben zajlott. Perczel nem jelent meg, hogy újra magának követelje az elnöki tisztséget, sőt visszavonulása jeleként elküldte a tőle már korábban követelt hivatalos okmányokat és pecsétet. Pénzügyi elszámolást azonban sem ekkor, sem a későbbi felszólítások hatására nem adott.⁸⁴ A lobbanékony természetű tábornok ekkorra valószínűleg beletörődött abba, hogy az egyletek többsége a Kossuth ellen intézett kirohanása miatt nem állt ki mellette, de talán lánya halála miatt érzett fájdalma és a kormányban való csalódása is hozzájárult döntéséhez. Első alelnökét, Beniczkyt májusban csak ideiglenes elnökké választották, az új vezetés megválasztására tehát mindenképpen sor került volna. Beniczky eltűnése után a választás a második alelnökre, Horváth Jánosra esett, akit meggyőző többséggel választottak meg a küldöttek a központi bizottmány élére.⁸⁵

Az ötvenes éveiben járó Horváth János még a szabadságharc előtt, a császári királyi seregben kezdte katonai pályafutását, ahol másodkapitányi rangot ért el. Az akkor még fiatal tiszt a szabadságharc idején a honvédseregben, nagyrészt a feldunai hadtestben harcolva ezredesi rangig jutott. 1849 őszén Aradon golyó általi halálra, majd 18 évi várfogságra ítélték, végül 1855-ben szabadult az olmtützi várbörtönből.⁸⁶ 1861-ben tagja lett a pesti honvédegyületnek. 1864-ben letartóztatták a Beniczky–Nedeczky-féle szervezkedésben való részvétel miatt. A nemzetközi politikai helyzet kedvező alakulása esetén újabb szabadságharc kiobbantását célzó szervezkedés gyökerei az 1863 tavaszán elindított Vidats-féle titkos mozgalomra nyúltak vissza. Vidats, miután kapcsolatba lépett Kossuthal, a lengyel felkelés kiszélesedésében és nagyhatalmi támogatásában bízva kezdett szervezkedni. Őt magát hamarosan letartóztatták, de az általa kialakított titkos hálózat fennmaradt, és ennek vezetését bízta Kossuth 1863 őszén Nedeczky Istvánra. Mivel több jel is arra utal, hogy Vidats egykori pesti honvédegyületi társait vont be a szervezkedésbe, feltételezhető, hogy Horváth János is már 1863 tavaszától tagja volt a titkos mozgalomnak. A szervezkedést feljelentő Asbóth Lajos honvédezredes értesülései szerint Horváth feladata a Zala megyei katonai szervezés irányítása lett volna.⁸⁷

Horváth, fogságából kiszabadulva, 1867-ben újra bekapcsolódott a honvédegyületi mozgalomba, előbb a pesti, majd az országos vezetést alelnökeként. Ugyanakkor a honvédegyületi mozgalom több más vezetőjétől eltérően politikai tisztséget nem viselt, így személye talán elődeinél elfogadottabb volt a mozgalmon belüli különböző politikai csoportok körében. Erre utalhat az, hogy a honvédegyületi tagok nagyjából tizedét tömörítő buda-pesti honvédegyület, amely Mikár és Perczel eltávolítása miatt megszakította kapcsolatait a központi választmánnyal, Horváth megválasztása után újra hajlandó volt együttműködni az országos vezetéssel. A fővárosi egylet élén ezzel egy időben változás tör-

⁸³ A cirkusz a mai Lövölde téren található lövöldével szemben, a Városligetbe vezető út mentén helyezkedett el. *Vasárnapi Ujság*, 1868. 23. sz. (június 7.) Ennek közelében működött a *Honvéd* szerkesztősége is.

⁸⁴ *A Honvéd*, 1868. 34. sz. (augusztus 24.)

⁸⁵ *A Honvéd*, 1868. 40. sz. (október 5.)

⁸⁶ *Bona* 2000. 386–387. o.

⁸⁷ *Farkas* 2011. 61., 73–74. o.

tént: a politikától egyre inkább az üzleti életbe visszavonuló Klapka más irányú elfoglaltságai miatt lemondott,⁸⁸ az új elnök az addigi első alelnök, Gorove Antal honvéd őrnagy lett. Perczel után tehát a szabadságharc egy másik nagy tekintélyű, kormánypárti tábornoka is távozott a honvédegyleti mozgalom éléről. Ennek ellenére a fővárosi honvédegyelet irányítása továbbra is a kormány iránt elkötelezett személyek kezében maradt. Gorove a Miniszterelnökség szervezeti keretein belül létrejött Honvédségélemező Alap Hivatalának munkatársaként részt vett az uralkodópár, illetve magánszemélyek által felajánlott segélyek szétosztásában.⁸⁹ Szekulits, aki még ekkor is tagja volt a közös külügyminisztérium alatt működő besúgóhálózatnak, első alelnökké lépett elő, sógora, Mikár pedig tagja lett a bizottnak.⁹⁰

Az országos vezetést azonban továbbra is a kiegyezéssel ellenzök és bírálók uralták. Az 1868-as országos honvédegyülésen két ellenzéki országgyűlési képviselőt választottak alelnökké: Ivánka Imrét, a Balközép Párt politikusát és Vidats Jánost, az Országos 48-as Párt képviselőjét. A jegyző a Beniczky mellett korábban már ideiglenes jegyzői szerepet ellátó Dulovics Ernő lett.⁹¹ A politikai nézetkülönbségek miatt a gyűlés menetét meghatározták a személyeskedésektől sem mentes, feszült viták, amelyeket az elnökséget amúgy is csak vonakodva vállaló Horváth János sikertelenül próbált tompítani. Az eseményről beszámoló egyik hírlapíró úgy fogalmazott, hogy „erősebb és jártasabb kéz kellett volna itt ahhoz, hogy a hullámokat szabályosabb mederbe térítse”.⁹²

A központi bizottnak jelentést készített a néhány héttel korábban az országgyűlés mindkét háza által elfogadott honvédelmi törvényről, és élesen bírálta az önálló magyar honvédsereg felállításának módját. Ezzel egyúttal a törvénytervezet kidolgozásában meghatározó szerepet játszó korábbi elnököt, Perczelt is támadta. Ezt követően éles vita lángolt fel a mozgalom jövőjét illetően. A kormányhoz lojális résztvevők indítványozták az országos mozgalom feloszlását. Vélhetőleg azzal érveltek, hogy mind az önálló honvédsereg felállításáról, mind a honvédek segélyezéséről döntést hozott az ország vezetése, a mozgalom működése ezért okafogyottá vált.⁹³ A kezdeményezés hátterében egyértelműen felsejlik a kormány azon törekvése, hogy az „új” honvédség felállításával egy időben a „rég” honvédség szerveződését felszámolja. Az indítványt a többség elutasította. Ivánka ezután egy kompromisszumos megoldással próbálkozott: azt javasolta, hogy a mozgalom működjön tovább, de kizárólag a segélyezés ügyével foglalkozzon. Ez a javaslat egybevágott a kormány korábbi törekvéseivel. A többség azonban elfogadta a szélsőbaloldaliak – köztük Vidats – azon érvelését, hogy a mozgalomnak ki kell harcolnia az

⁸⁸ A lemondás konkrét indoka az volt, hogy Klapka családi okokból bizonytalan időre külföldre távozott. Nem sokkal korábban, 1868 júliusában a kormány – állami kamatbiztosítás mellett – engedélyezte számára, hogy üzlettársával együtt megkezdje az Arad–Temesvár vasútvonal megépítését. MNL OL K 27. 1868. július 11.

⁸⁹ Farkas 2015. 419–421. o.

⁹⁰ HL VI. 14. 1. d. A buda-pesti honvédegyelet közgyűléseinek jegyzőkönyvei, 1868. augusztus 13., augusztus 30.

⁹¹ *A Honvéd*, 1868. 40. sz. (október 5.)

⁹² *Fővárosi Lapok*, 1868. 192. sz. (augusztus 22.)

⁹³ *A Honvéd*, 1868. 34. sz. (augusztus 24.) A lap csak „egyesek” megnevezéssel emlegeti az indítványozókat és érveiket nem írja le. *Fővárosi Lapok*, 1868. 192. sz. (augusztus 22.) Ez a lap indítványozóként megnevezi gróf Vay László őrnagyot, aki tagja volt a kormány által létrehozott, honvédek segélyezéséről döntő bizottságnak. (Az 1868-as országos gyűlés jegyzőkönyve a Hadtörténelmi Levéltár iratai közt nem található meg.) Egy évvel később Mecséry Gusztáv százados indítványozta ugyanezt, részben a fenti érvekkel támasztva alá indítványát. HL VI. 14. 1. d. Az országos honvédegyülés jegyzőkönyve, 1869. augusztus 21.

1848–49-es honvédség erkölcsi elismerésének törvénybe iktatását is, ezért nem támogatta Ivánka indítványát sem.

Az erkölcsi elismerés követelése, amely kezdettől fogva a mozgalom céljai között szerepelt, egyértelműen politikai fegyver volt a szélsőbaloldal kezében, lehetővé tette ugyanis, hogy leleplezze a kormányzat 1848–49-hez való viszonyulásának kétarcúságát. Az erkölcsi elismerés ellen érvelni hazafiatlanságnak számított a közvélemény szemében, ugyanakkor nyilvánvaló volt, hogy a kormány az uralkodóra való tekintettel, a kiegyezési rendszer fenntartása érdekében nem támogathat egy ilyen lépést. A szélsőbaloldaliak azt is indítványozták, hogy a követelésnek a sajtó útján adjanak hangot. Ivánka ugyanakkor azt javasolta, hogy menesszenek öttagú küldöttséget az uralkodóhoz és az országgyűléshez. A gyűlés végül mindkét indítványt elfogadta.⁹⁴

1868. december 7-én, két nappal a honvédelmi törvény szentesítése után Ferenc József fogadta a Horváth János vezetésével előtte megjelent honvédegyleti küldöttséget. A korabeli beszámolók alapján az 1848–49-es honvédség erkölcsi elismerése aligha került szóba az uralkodó előtt. A küldöttség sokkal inkább azt tekintette feladatának, hogy köszönetet mondjon a Magyar Királyi Honvédség felállításáért, és egyúttal a „rég” honvédek nevében felajánlja szolgálatait az uralkodónak.⁹⁵ Horváthot talán személyes ambíciók is fűtötték, legalábbis ezt sejteti, hogy néhány hónappal később, 1869 nyarán az újonnan felállított honvédség első zászlóaljának parancsnoka lett ezredesi rangban.⁹⁶ Kinevezése valószínűleg gesztus is volt az 1848–49-es honvédek mozgalma felé, az annak feloszlásában reménykedő kormány részéről. Horváth a következő országos gyűlésen mindenesetre erre az új tisztségére hivatkozva lemondott a honvédegyletek országos elnökségéről.

Ivánka Imre elnöksége (1869–1871)

Az 1869. augusztus 20–21-én a pesti megyeháza nagytermében megtartott országos gyűlésen a korábbiakhoz képest csekély számú, az addigi közel 60 helyett mindössze 33 egylet képviselője vett részt. Az első alelnök, Ivánka Imre nyilatkozata szerint ennek oka számos egylet megszűnése volt.⁹⁷ A későbbi adatok tükrében többnyire inkább az országos vezetéssel való kapcsolattartás szüneteltetéséről, mint tényleges megszűnésről volt szó, mindenesetre úgy tűnik, a kormánynak a mozgalom felszámolására irányuló törekvése részleges sikerrel járt. A gyűlésen Mecseéry Gusztáv százados indítványára ismét tárgyalta a mozgalom megszüntetéséről, de a küldöttek többsége leszavazta azt, majd megválasztotta elnöknek Ivánka Imre egykori honvéd ezredest.⁹⁸

A Hont megyei evangélikus nemesi családból származó Ivánkának fontos szerepe volt 1848 nyarán az önkéntes mozgó nemzetőrség megszervezésében. Ugyanazon év októberében, tehát a szabadságharc kezdeti időszakában azonban fogságba esett, ahonnan a szabadságharc után kegyelemmel szabadult.⁹⁹ Az 1850-es évek végén a protestáns egyhá-

⁹⁴ *A Honvéd*, 1868. 34. sz. (augusztus 24.)

⁹⁵ *A Honvéd*, 1868. 49. sz. (december 7.), 51. sz. (december 21.); *Budapesti Közlöny*, 1868. 283. sz. (december 8.) *A Budapesti Közlöny* szó szerint idézi Horváth uralkodó előtt mondott beszédét.

⁹⁶ *A Honvéd*, 1869. 33. sz. (augusztus 17.)

⁹⁷ *Fővárosi Lapok*, 1869. 169. sz. (július 27.) Ivánka még a gyűlés előkészítése során nyilatkozott erről.

⁹⁸ HL VI. 14. l. d. Az országos honvédgyűlés jegyzőkönyve, 1869. augusztus 21.

⁹⁹ *Bona* 2000. 403–404. o.

zak autonómiáját szűkítő uralkodói rendelet, a protestáns pátens elleni tiltakozás okán bekapcsolódott a politikai életbe. Valószínűleg ekkor került közelebbi ismeretségbe Tisza Kálmánnal, és feltehetőleg ennek az ismeretségnek köszönhetően lett tagja a Magyar Nemzeti Igazgatósággal kapcsolatban álló titkos pesti bizottmánynak. A forrásokból úgy tűnik, ő vette át Beniczkytól a katonai szervezésért felelős vezető szerepét, és ebben a minőségében tárgyalta 1860 őszén Zürichben Teleki Lászlóval, majd Londonban Kossuth Lajossal és Vetter Antallal az olasz egység kiteljesedésével összefüggésben remélt újabb magyar szabadságharc katonai szervezéséről. A következő év márciusában kapcsolatba is lépett a pesti honvédegylettel, amelytől minden bizonnyal a hadra fogható honvédek összeírását remélte. Egy hónap múlva, 1861 áprilisától azonban a Teleki, majd Tisza által vezetett Határozati Párt országgyűlési képviselőjeként a törvényes politikálás terére lépett, és ezt követően nincs nyoma a forrásokban annak, hogy részt vett volna további titkos szervezkedésekben.¹⁰⁰

A kiegyezés után a Határozati Párt többsége által megalapított, a kiegyezéssel szemben bírált mérsékelt ellenzék, a Balközép Párt országgyűlési képviselőjeként folytatta politikai pályafutását. Tevékenyen részt vett a honvédegyleti mozgalomban és a Magyar Királyi Honvédség megalakulása körül folyó vitákban is. Mindkettőt szívügyének érezhette, hiszen még az 1861-es országgyűlés idején megjelentetett egy kis könyvecskét *A magyar hadsereg mint szervezendőnek képzei Ivánka Imre* címmel, amelyben az Ausztria és Magyarország közötti tiszta perszonálunió mellett érvelve önálló nemzeti hadsereg felállítására tett javaslatot. Ugyanitt megfogalmazta azt is, hogy az országnak kötelessége gondoskodni a szabadságharc katonáiról és családtagjaikról, a rokkantak, özvegyek és árvák segélyezésével, az agg honvédeknek folyósított nyugdíjjal, valamint a még hadra foghatók felvételével a tervezett nemzeti hadseregbe.¹⁰¹ A főként katonai kérdésekre összpontosító politikai tevékenysége mellett a kiegyezés után különböző – vasúti, gőzhajózási és csatornaépítési – vállalkozásokban is szerepet vállalt. A kiegyezés utáni években gomba módra szaporodtak az infrastrukturális beruházások, amelyek állami támogatás mellett általában nagy hasznot hoztak. Az Ivánka nevével fémjelzett vállalatok engedélyezését vagy támogatását azonban a kormány rendre visszautasította – talán nem függetlenül Ivánka politikai és honvédegyleti szerepvállalásától.¹⁰² Az, hogy a kormánytól remélt, illetve meg nem kapott segítség mennyiben befolyásolta Ivánka honvédegyleti tevékenységét, a források alapján nem megállapítható.

Az 1869-es országos honvédegyülés két szélsőbaloldali, tehát radikális ellenzéki kötődésű alelnököt választott meg Ivánka mellé a központi bizottmány élére. Egyikük az Országos 48-as Párt országgyűlési képviselője, Clementis Gábor volt, másikuk pedig

¹⁰⁰ Farkas 2011. 19–21., 25–29., 36–38. o.

¹⁰¹ *Ivánka* 1861. 17–18. o.

¹⁰² MNL OL K 27. 1868. augusztus 9. (A kormány elutasítja, hogy szerződést kössön a tisztaér–kőrösi csatorna megépítésére, amelynek terveit Ivánka készítette), 1870. december 11. (A kormány elutasítja, hogy adó- és illetékkezdvezményt adjon öt kisebb, egymással egyesülő dunai gőzhajózási társaságnak, amelyek élén Ivánka áll), 1872. július 12. (A kormány úgy dönt, hogy nem téríti meg a hatvan–szolnoki vasútvonal megépítésének előkészítését végző, Ivánka által vezetett konzorcium veszteségét, miután nem engedélyezte a vasútvonal megépítését.)

a hozzá hasonlóan Vidats János bizalmasának számító Földváry Albert.¹⁰³ Vidats ezúttal valószínűleg nem jelöltette magát az alelnöki tisztségre, a mozgalomban azonban továbbra is meghatározó szerepet játszott: az 1869-es honvédgyűlésen kezdeményezte az 1848–49-es szabadságharc rokkanttá vált honvédei számára létesítendő Menház megépítését. Elsősorban rászoruló, rokkanttá vált tisztek élethossziglan tartó lakhatását és ellátását kívánta biztosítani az épületben, amit egy Pest városa által ingyen adott telken, közadakozásokból remélt megépíteni. Javaslatára a honvédek országos gyűlése megszavazta egy külön bizottság létrehozását, amelyet Vidats mellett az ő bizalmasai, Clementis, Földváry és a szintén szélsőbaloldali kötődésű központi választmányi tag, Kühnel Ignác,¹⁰⁴ valamint a nyomorgó honvédek megsegítése iránt elkötelezett balközép párti író és lapszerkesztő, Jókai Mór alkotott.¹⁰⁵

A Menház javára folyó adakozás, amely hamarosan országos méreteket öltött, egyértelműen demonstráció is volt a kormány politikája ellen. Vidats a honvédek országos gyűlésén, és később egy nyilvánosságna szánt levélben is azzal indokolta a Menház létrehozásának szükségességét, hogy „óvás” volt „a magyar nép részéről” a kormányzat felé, mert az nem váltotta be „a nemzet adott becsületszavát”, vagyis nem nyújtott állami szintű, törvényben szabályozott gondoskodást a rászoruló honvédek és családjaik számára.¹⁰⁶ Az 1869-es országos honvédgyűlésen központi kérdés volt a honvédek segélyezésének ügye, az uralkodópár által felajánlott és magánszemélyek által kiegészített összeg legnagyobb részét ekkora ugyanis már szétosztotta a Honvédsegélyező Alap Hivatala. A kormány az adományok összegét és a segélyezésért folyamodók számát mérlegelve úgy döntött, hogy az eredeti tervekkel ellentétben nem nyújt rendszeres életjáradékot a rászoruló honvédeknek az adományok kamataiból, hanem egyszeri segélyként szétosztja az összeget. A segély mértéke a szabadságharc idején elért katonai rangtól függött. A segélyből részesülő több mint négyezer egykori honvéd túlnyomó többsége közkatona volt, ők 50 forintot kaptak. Ez az összeg korabeli becslések szerint legfeljebb két-három havi megélhetést biztosított nekik. Vagyis a kormánynak az uralkodói és magánadományokból nem sikerült rendszeres ellátást biztosítani a volt honvédeknek, így a Honvédsegélyező Alap Hivatalának létrehozásával csak elodázta a probléma megoldását.¹⁰⁷ Pedig a honvédgyűleti mozgalom az ellenzékkel karöltve folyamatosan sürgette a kérdés végleges rendezését. Az 1869-es országos honvédgyűlés felkérte Ivánkát, hogy nyújtson be az országgyűlésben határozati javaslatot a rendszeres ellátás biztosítására.¹⁰⁸

Az év végén benyújtott határozati javaslat kötelezte volna az országgyűlést arra, hogy a megfelelő törvény megalkotásával költségvetési forrásból biztosítsa a szabadságharcban

¹⁰³ A *Honvéd*, 1870. 23. sz. (június 9.). Clementis és Földváry egyaránt tagjai voltak már 1861-ben is a pesti honvédegylet vezetésének. Clementis neve többször is felbukkan a Vidats által 1867 előtt kezdeményezett titkos szervezkedésekkel kapcsolatos iratokban, Földváry pedig Vidats Menházzal kapcsolatos terveinek kivitelezésében játszott fontos szerepet 1869-től. *Toth* 1973. 271. o.; *Farkas* 2011. 21., 61., 73., 81. o.; *Farkas* 2013. 1307–1330. o.

¹⁰⁴ Kühnel Ignác, ügyvéd az 1872-es országgyűlési választások idején a fővárosi szélsőbaloldali választási bizottság tagja volt. *Magyar Ujság*, 1872. 20. sz. (január 23.)

¹⁰⁵ *Farkas* 2015. 432. o.

¹⁰⁶ OSzK Kny. B 1.395. Vidats János levele, melyet mint a honvéd-menház bizottságnak elnöke Gubody Gedeon Nagy-Kőrös városa polgármesteréhez intézett, 1870. december 10.

¹⁰⁷ *Farkas* 2015. 420–425. o.

¹⁰⁸ A *Honvéd*, 1870. 23. sz. (június 9.)

rokkanttá vált, vagyontalan és munkaképtelen honvédeknek, illetve az elhunytak rászoruló özvegyeinek és árváinak folyamatos ellátását.¹⁰⁹ A határozati javaslat megvitatására a következő év márciusában, a Honvédelmi Minisztérium költségvetésének tárgyalásakor került sor. Ivánka maga ugyan nem szólalt fel, de pártjának több neves politikusa – Tisza Kálmán, Jókai Mór és Nyáry Pál – számos érvet sorakoztatott fel a határozat elfogadása mellett. A kormánypárti többség azonban leszavazta a javaslatot, és ezt a már ismert érvekkel, tehát alapvetően a kiegyezéssel rendszer védelmével indokolta. A vita során felszólalt Andrássy Gyula miniszterelnök is. Kifejtette, hogy ha az országgyűlés elfogadja a határozatot, azzal „fölbreszti a múlt viszályok és múlt egyenetlenségek emlékeit”, ezért más módon kell segíteni a nyomorgó honvédeken.¹¹⁰

Andrássy beszéde végén tízezer forint felajánlásával aláírási ívet nyitott a rászoruló honvédek megsegítésére. Kormánypárti képviselők, majd a főrendi ház számos tagja tett eleget Andrássy felszólításának. Az adományok kezelésére létrehozták az Országos Honvédségélyező Egyletet, melynek elnöke az Állami Számvevőszék élére frissen kinevezett kormánypárti képviselő, Gajzágó Salamon egykori honvéd hadnagy lett.¹¹¹ Az egylet létrehozása mögött az emberbaráti megfontolások mellett nyilvánvalóan politikai szándékok is meghúzódtak. A Menház létrehozásáért főként ellenzéki körökben folyó adománygyűjtés és a honvédegyetek kezdeményezése alapján benyújtott határozati javaslat miatt a kormány lépéskényszerbe került. A kormánypárthoz sok szálon kötődő, de formálisan mégis magánszemélyek által létrehozott Országos Honvédségélyező Egylet – melynek tagjai az adományozók lettek – arra is alkalmas volt, hogy a közvélemény előtt valamelyest háttérbe szorítsa a volt honvédek által alapított honvédegyleteket. Az Országos Honvédségélyező Egylet a rokkant vagy idős koruk miatt munkaképtelen, vagyontalan honvédeknek, valamint a szabadságharcban elhunytak rászoruló özvegyeinek és árváinak nyújtott rendszeres ellátást. Bár 1871 tavaszáig 5430 kérvény érkezett, mindössze 1430 főnek ítélték meg segélyt. Ráadásul a segély összege is meglehetősen alacsony volt, a közkatonák évente 18 forintot és 25 krajcárt kaptak, vagyis a korábbi egyszeri 50 forintos segélynek kevesebb, mint a felét.¹¹²

Az 1848–49-es honvédség még harc képes tagjai segélyre ugyan nem voltak jogosultak, de felvételt nyerhettek a kiegyezés után megalapított Magyar Királyi Honvédségbe. Egy hírlapi tudósítás szerint 1708-an éltek közülük ezzel a lehetőséggel.¹¹³ Az 1. honvédszászlóalj zászlójának felszentelésére 1869. október 31-én a Mátyás-templomban tartott mise után került sor. A díszes ünnepségen jelen volt a zászlóanyai tisztet ellátó Erzsébet királyné, a Magyar Királyi Honvédség főparancsnoki tisztségét betöltő József főherceg, valamint az 1. zászlóalj parancsnokává kinevezett Horváth János ezredes. Az ünnepség végén a jelen lévők a szokások szerint szegeket vertek a zászlóba, valamilyen jelmondat kíséretében. A hivatalos személyek után a közönség soraiból elsőként Ivánka Imre élt ezzel a lehe-

¹⁰⁹ Képviselőházi irományok, 1869. II. 263. o. (216. sz.) Határozati javaslat, 1869. december 12. A határozati javaslatot egykori honvédtisztekből lett országgyűlési képviselők, Ivánka Imre, Clementis Gábor, Várady Gábor, Vidats János és Gáspár András adták be.

¹¹⁰ Képviselőházi napló, 1869. VII. 37–49. o.; Farkas 2015. 425–426. o.

¹¹¹ MNL OL K 150. 1872. III. 4. 110. (166. cs.); Farkas 2015. 427. o.

¹¹² *A Honvéd*, 1871. 23. sz. (június 7.) Az alezredeknek 357, az őrnagyok 315, a századosok 264, a főhadnagyok 242, a hadnagyok 237 forintot kaptak évente. Az őrmestereknek 15 krajcár, a tizedeseknek 8 krajcár, a közkatonáknak 5 krajcár napidíj járt. Farkas 2015. 427–428. o.

¹¹³ *Fővárosi Lapok*, 1869. 191. sz. (augusztus 22.)

tősséggel, aki természetesen a honvédegyletek országos elnökeként vett részt az ünnepségen.¹¹⁴ Ivánka fellépése kínosan érintette a kormányt, amit az is jelez, hogy előzőleg a miniszterek kormányülésen foglalkoztak az üggyel. Megállapították, hogy „Ivánkának ezen tette némi tüntetés akar lenni az 1848–49-ki honvédség részére, mely e szerint mint egy külön létező testület akar az új honvédséggel szembe állíttatni...” – A kormánytagok alapvetően azt sérelmezték, hogy az 1848–49-es szabadságharc honvédei nem magán-személyként, hanem szervezetként jelennek meg, holott szerintük a honvédegyleteknek már fél kellett volna oszlaniuk. Ez is megerősíti azt a feltételezést, hogy a kormány a Magyar Királyi Honvédség létrehozására hivatkozva a honvédegyleti mozgalom felszámolására törekedett. Ennek ellenére a várható botrány miatt elvetették azt a lehetőséget, hogy Ivánkát hivatalosan eltiltsák a szeg beverésétől. Felkérték azonban a belügyminisztert, hogy bizalmasan tárgyaljon a honvédegyletek országos elnökével, és ha nem sikerül őt lebeszélnie szándékáról, akkor legalább arra szólítsa fel, hogy a királyné jelenlétére tekintettel „kíméletesen” fogalmazza meg jelmondatát.¹¹⁵ Úgy tűnik, Ivánka hallgatott az utóbbi kérésre, legalábbis erre utal, hogy végül a következő jelmondatot választotta: „A régi honvédek az új honvédek dicsőségére”.¹¹⁶

Ivánka elnöksége idején a honvédegyletek még egy országos visszhangot kiváltó ünnepélyes eseményen képviseltették magukat testületileg. 1870. június 7-én került sor az 1849. október 6-án kivégzett miniszterelnök, Batthyány Lajos újratemetésére. Batthyányt közegészségügyi okokra hivatkozva hantoltatta ki és temettette el Pest város képviselő-testülete a Kerepesi úti köztemetőben. A százezres gyászmenetben ott vonult 500 „régii” honvédtiszt is Ivánka vezetésével.¹¹⁷ Az újratemetéshez igazodva a következő két napra időzítették az azévi országos honvédgyűlést, amelyen újráválasztották elnöknek Ivánkát. Valószínűleg a jeles eseménynek volt köszönhető, hogy ezúttal az előző évinél jóval nagyobb létszámban jelentek meg a volt honvédek a gyűlésen, ahová ezúttal 47 egylet küldte el képviselőit.¹¹⁸

Gáspár András elnöksége (1871–1878)

Az 1871. május 7-én tartott országos honvédgyűlésen Ivánka nem jelöltette magát elnöknek. Hírlapi tudósítás szerint már az előző évi országos gyűlésen közvetlenül mellette foglalt helyet Gáspár András tábornok, akit talán ő javasolt utódjának. Gáspár állítólag nem akarta elfogadni az elnöki tisztséget, mert nem lakott Pesten, de végül engedett a küldöttek többségének.¹¹⁹

A kecskeméti csizmadia fiaként 1804-ben született Gáspár már a szabadságharc előtt tiszti rangot ért el a császári királyi seregben. 1848-ban a honvédsereghez csatlakozott, de 1849 áprilisában, a *Függetlenségi Nyilatkozat* kiadása után szabadságoltatta magát. A szabadságharc után tíz év várfogságra ítélték, ahonnan 1850-ben kegyelemmel szabadult, de

¹¹⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1869. 45. sz. (november 7.)

¹¹⁵ MNL OL K 27. 1869. október 30.

¹¹⁶ *Fővárosi Lapok*, 1869. 252. sz. (november 4.)

¹¹⁷ *Fővárosi Lapok*, 1870. 124. sz. (június 10.)

¹¹⁸ *Budapesti Közlöny*, 1870. 130. sz. (június 9.); *Fővárosi Lapok*, 1870. 123. sz. (június 9.)

¹¹⁹ *Fővárosi Lapok*, 1870. 123. sz. (június 9.), 1871. 107. sz. (május 10.).

internálták, majd az internálás után rendőri megfigyelés alatt tartották. Időközben Bihar községben telepedett le, ahol postát vásárolt és postamesterként tartotta el családját.¹²⁰

1861-ben kezdeményezte a Bihar megyei honvédegyelet megalapítását, amelynek elnöke lett,¹²¹ majd 1867-ben ismét elfoglalta a tisztséget. 1871-től kezdve hét éven át irányította országos szinten is a honvédegyeleti mozgalmat, viszonylag hosszú elnökségével messze túlszárnyalva elődei hivatali idejét. Noha Horváth Jánoshoz hasonlóan Gáspár sem viselt politikai tisztséget és nem kötelezte el magát a nyilvánosság előtt egyik oldal mellett sem, az ő elnöki időszakában is jellemzőek maradtak a politikai színezetű belső konfliktusok, amelyek – a kormányzati nyomással együtt – tovább gyengítették a mozgalmat. Míg az első néhány országos gyűlésen 60 vagy ahhoz közeli számú honvédegyelet küldöttei vettek részt, 1874-ben már csak 30 egyelet küldte el delegáltjait a szabadságharc vereségét követő kivégzések emlékére Aradon tartott gyűlésre, majd 1878-ra ez a szám 15-re csökkent.¹²² 1878-ban a központi bizottmány felhívására 84 egyelet jelezte létezését az országos vezetésnek, ami alig kevesebb a kezdeti 88-nál.¹²³ Az országos gyűlésen megjelentek csökkenő számának hátterében többnyire nem az egyletek megszűnése, sokkal inkább az országos vezetéstől vagy szerveződéstől való távolmaradás állt. Ennek okait csak találgatni tudjuk: az egyre idősebb korba lépő honvédek számára egyre nehezebbé válhatott az esetenként kifejezetten hosszú utazás; továbbra is eredményesnek bizonyulhatott a kormányzat azon igyekezete, hogy a Magyar Királyi Honvédség és az Országos Honvédségélyező Egyesület megszervezésével háttérbe szorítsa a honvédegyeleti mozgalmat; mindemellett a központi bizottmány és a buda-pesti egyelet között dúló viszálykodás is taszíthatta a vidéki egyletek tagságát.

Az 1871-es országos gyűlésen meghosszabbították az addigi két alelnök, Clementis Gábor és Földváry Albert megbízatását, jegyzővé pedig a hozzájuk hasonlóan Vidats személyéhez kötődő Kühnel Ignácot választották.¹²⁴ Tehát az elnök kivételével a Menház felépítését felügyelő bizottság tagjai alkották az országos vezetést, vagyis Vidats széles körben népszerű kezdeményezése tovább erősítette a szélsőbaloldal túlsúlyát a honvédegyeleti mozgalomban. Ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a Menház felépítése volt az az ügy, amely leginkább igazolta a honvédegyeleti mozgalom létjogosultságát, továbbá szembeállítható volt a kormánynak a honvédek és a polgári közvélemény jelentékeny része által elégtelennek gondolt intézkedéseivel. A rokkant, rászoruló idős honvédtisztek számára létesítendő intézmény előkészületei azonban nem haladtak olyan ütemben, ahogyan azt Vidats kezdetben remélte. Bár sokan adakoztak, az adományok többségének összege lényegesen alacsonyabb volt, mint az Andrássy által kezdeményezett, magasabb társadalmi körökben folyó gyűjtés estében, ami eleve lassította a megvalósítás folyamatát.¹²⁵ Ráadásul Pest városának közgyűlésében a kormánypárti többség elhúzta a telek-

¹²⁰ Bona 2000. 159–160. o.; Hermann 2005. 80–81. o.

¹²¹ *Vasárnapi Ujság*, 1861. 10. sz. (március 10.)

¹²² Lásd a mellékelt táblázatban.

¹²³ HL VI. 14. 2. d.

¹²⁴ *Fővárosi Lapok*, 1871. 107. sz. (május 10.)

¹²⁵ A Menház javára folyó gyűjtésről elsősorban a Jókai által szerkesztett *A Hon* és a szélsőbaloldali ellenzék lapja, a *Magyar Ujság* számolt be. A Menház javára adakozók többsége magánszemély volt, de szép számmal jótékonykodtak különböző egyletek és társaságok (például honvédegyletek, takarékpénztárak vadásztársaságok, olvasóköri), továbbá települések (köztük Debrecen városa) is. A magánszemélyek felajánlásainak összege általában néhány forinttól száz forintig terjedt. Farkas 2015. 433–434. o.

adományozással kapcsolatos vitát. Az adományozásra végül nem is került sor, a honvédek a Soroksári út mentén, a vámsorompón túl megvásároltak egy tízhektáros telket, a város pedig vállalta, hogy hozzájárul a menházi lakók ellátásához.¹²⁶ Az épület ünnepélyes átadására 1872. október 6-án került sor. Az avatáson Vidats mondott beszédet, majd átnyújtotta az épület kulcsait Gáspár Andrásnak, ezzel is jelezve, hogy az intézményt a honvédegyeleti mozgalom tartja fenn.¹²⁷ Ekkorra azonban szinte teljesen elfogytak az adományok. Bár az épület 80 fő elhelyezésére lett volna alkalmas, a megmaradt adományok kamataiból kezdetben csak négy fő ellátását tudták biztosítani. Az első évben emellett még hat személy költözött be, de ők saját költségükön tartották el magukat. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a Menház tőkéjét a Vidats által alapított és az ő vezetése alatt álló Ferenc- és Józsefvárosi Takarékpénztárban tartották, amely 1873 júliusában csődbe ment.¹²⁸

A buda-pesti honvédegyelet kormányhoz hű vezetése ekkor elérkezettnek látta az időt, hogy támadást indítson Vidats ellen, és rajta keresztül hiteltelenné tegye a központi választmány szélsőbaloldali tagjait. A fővárosi egylet, melynek elnöke ekkor már Szekulits István volt, jegyzője pedig Mikár Zsigmond, saját hatáskörében vizsgálni kezdte a Menház pénzügyeit és az intézményben uralkodó állapotokat. Megállapították, hogy a Menház tőkéje az előző évihez képest csökkent, noha az országos honvédgyűlés megszavazta a tőke megtartását. Miután egy küldöttség kétszer is meglátogatta az intézményt, azt is jegyzőkönyvbe foglalták, hogy ott rendkívül rossz állapotok uralkodnak. A pénzügyi jellegű vádak Gáspár és Kühnel a sajtón keresztül visszautasította, a tőke csökkenését az építész díjának kifizetésével magyarázva. A rossz körülményeket elismerték, de a közismerten nehéz anyagi helyzettel magyarázták.¹²⁹

A felesége néhány hónappal korábbi halálát gyászoló Vidats súlyos pénzügyi helyzete és az őt ért politikai támadások nyomása alatt összeroppan, és 1873. november 10-én öngyilkosságot követett el. A hat nappal később tartott országos honvédgyűlésen a Menház pénzügyeinek vizsgálatára kiküldött, Földváry Albert által vezetett bizottság tisztázta Vidatsot a vádak alól.¹³⁰ Az országos gyűlés azonban a rossz anyagi helyzet miatt kezdeményezte a Menház összevonását a kormánypárti politikusok irányítása alatt álló Országos Honvédegyelettel. Az összevonásra – amit elsősorban a buda-pesti honvédegyelet sürgetett¹³¹ – azonban mégsem került sor, feltehetőleg a szintén anyagi nehézségekkel küzdő Honvédegyelet vonakodása és talán a szélsőbaloldali honvédegyeleti vezetők ellenkezése miatt. A Menház az országos honvédgyűlés által megválasztott öttagú bizottság vezetése alatt maradt, melynek elnöke Vidats halála után Földváry Albert lett. A Menház tehát – a szélsőbaloldaliak szemszögéből nézve – egyelőre megmenekült a kormánypárti befolyás veszélyétől.¹³²

¹²⁶ *Vasárnapi Ujság*, 1871. 23. sz. (június 4.) A 48–49-iki agg honvédek, 21. o. Az országos honvédgyűlés 1870 júniusában hatalmazta fel Vidatsot a telekvásárlásra. *Magyar Ujság*, 1870. 130. sz. (június 9.)

¹²⁷ *A Honvéd*, 1872. 41. sz. (október 11.)

¹²⁸ *Farkas* 2013. 1322–1323. o.

¹²⁹ *Farkas* 2013. 1325–1326. o.

¹³⁰ *Farkas* 2013. 1330. o.

¹³¹ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegyelet választmányi ülésének jegyzőkönyvei, 1874. február 27., március 27., május 18. Az összevonást az országos gyűlésen a jáász kerületi honvédegyelet kezdeményezte, amelynek jegyzője, Úrhegyi Gyula baráti kapcsolatban állt Mikárral. Lásd a *Beniczky Lajos elnöksége (1868. május–július)* című fejezetet.

¹³² *Farkas* 2015. 435–436. o.

A majdnem egy évvel később tartott országos gyűlésen azonban komoly veszteséget könyvelhetett el a szélsőbaloldal, ugyanis a küldöttek többsége Mikár Zsigmondot választotta országos főjegyzővé.¹³³ Mikár néhány hónappal korábban, 1874 májusában tevékenyen részt vett a több száz magán- és köztisztviselőt tömörítő Magyar Tisztviselők Országos Egyesületének megalakításában, melynek azután titkára lett.¹³⁴ Egy évvel későbből származó forrás szerint az Állami Számvevőszéknél dolgozott, a földadókataszteri munkálatokban részt vevő hivatalnokként.¹³⁵ Mikár megítélését jól mutatja, hogy a szélsőbaloldali tagok ezúttal sem törődtek bele egykönnyen megválasztásába. 1874 decemberében a központi választmány alakuló ülésén és ezzel egyidejűleg a sajtóban is támadást intéztek ellene. Terhére rótták, hogy megválasztása „az eddigi otthonos bajtársi egyetértést” megzavarhatja, és előhozakodtak a Perczel elnöksége alatt játszott szerepével, ami szerintük méltatlanná tette őt a főjegyzői tisztségre. Emlékeztettek arra is, hogy leváltásakor nem számolt el a mozgalom pénzügyeivel. Néhány hónapos vizsgálat után azonban a Gáspár által vezetett választmányi ülésen felmentették őt a vádak alól, s maradhatott főjegyzői tisztségében.¹³⁶ Mikár, amellet, hogy gondosan dokumentálta a központi választmány működését, 1875-ben aktív szervező tevékenységbe kezdett, és Gáspárral közösen felszólították „az időnek előtte feloszlott” vagy „pangásba jutott” egyleteket, hogy kezdjék újra működésüket, mert szükség van egymás „bajtársias segítésére”. Levelükben többek közt arra hivatkoztak, hogy az új „hazafias” kormány reményt jelenthet az egykori honvédek számára.¹³⁷

1875-ben a mérsékelt ellenzéki Balközép Párt és az addigi kormánypárt, a Deák-párt egy része összeolvadt és új kormánypártként létrejött a Szabadelvű Párt. A miniszterelnök a volt honvédek segélyezésének ügyében korábban többször felszólaló ellenzéki pártvezér, Tisza Kálmán lett.¹³⁸ A kiegyezési rendszer bírálójából a rendszer megszilárdítójává lett politikus a honvédek ügyében kitarított korábbi álláspontja mellett, ezért egyik első miniszterelnöki megnyilvánulásaként indítványozta, hogy az állam költségvetési forrásból évi 45 ezer forinttal támogassa a formailag továbbra is magánalapítványként működő Országos Honvédsegélyező Egyletet. Ugyanakkor kieszközölte Ferenc Józsefnél, hogy az uralkodó ötezer forinttal támogassa a Menházat,¹³⁹ melynek pénzügyei ezekben az években konszolidálódni látszódtak. Miután Vidats tragédiája ráirányította a figyelmet a Menház tarthatatlan helyzetére, az adakozások új lendületet kaptak. Jókai Mór és Türr

¹³³ HL VI. 14. 1. d. A buda-pesti honvédegylet rendkívüli választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1874. december 4.

¹³⁴ *Budapesti Közlöny*, 1874. 128. sz. (június 7.) Mikár beszédet mondott az egyesület 1874. május 30-án tartott alakuló ülésén.

¹³⁵ Névtár, 2. 341. o.

¹³⁶ HL VI. 14. 2. d. A támadásra a központi választmány 1874. december 1-jén tartott alakuló ülésén került sor, ahol két választmányi tag, Tassy-Betz László és Majoros István szólalt fel Mikár ellen. Az ügyről a buda-pesti honvédegylet december 4-én tartott rendkívüli ülésének jegyzőkönyvében olvasható részletes beszámoló, Mikár válaszával kiegészítve. Tassy-Betz 1874. december 8-i keltézéssel készített egy „vádíratot” Mikár ellen, majd Mikár kezdeményezésére kihallgatták Borosnyai László volt honvéd századost, aki 1869-ben kivizsgálta a Mikárral szemben felhozott vádakát. Borosnyai kijelentette, hogy 1869-ben Mikár „büntetlennek találtatott”. 1875. február 27-i keltézéssel elkészült a központi választmány által kiküldött vizsgálat jelentése, amely lényegében elhárította a döntést azzal, hogy becsületbírótság elé tartozónak nevezte az ügyet. A március 14-én tartott központi választmányi ülés Várady Gábor indítványára felmentette Mikárt.

¹³⁷ HL VI. 14. 2. d. „Az 1848/9-iki Honvédtársakhoz”, 1875. május (Gáspár és Mikár aláírásával).

¹³⁸ Képviselőházi napló, 1875. III. 102. o. Tisza Kálmán felszólalása, 1875. december 10.

¹³⁹ *Magyar Ujság*, 1873. 201. sz. (szeptember 2.).

István például magukra vállalták egy-egy rokkant tiszt ellátásának költségeit, míg Fiume városa kétezer forintot adományozott az alapnak.¹⁴⁰ 1874-ben Koller Károly pesti fényképész színezett arcképet készített Torinóban Kossuthról, melynek minden eladott példánya után egy forint a menházi pénztárba került.¹⁴¹ Az anyagi viszonyok rendezésében és az ellátottak számának folyamatos növelésében fontos szerepe volt Krivácsey József honvéd alezredesnek, aki Földváry bizottsági elnöksége alatt a Menház gondnokaként dolgozott.¹⁴² 1876-ban vagy 1877-ben azonban a buda-pesti honvédegyeletnek sikerült átmenetileg ellenőrzése alá vonni a menházi bizottságot, és ekkor menesztették Földváryt és Krivácseyt is. Az újabb fordulat 1878-ban következett, amikor Gáspár András idős kora és családi gondjai miatt lemondott elnöki tisztségéről és utódjául Krivácsey Józsefet választotta meg a csekély számú honvédegyeleti küldött.¹⁴³

Krivácsey József elnöksége (1878–1883)

A Szepes vármegyei nemesi családból származó Krivácsey a szabadságharc idején a komáromi vár tüzérségi parancsnoka volt, és alezredesi rangot ért el. Bár Komárom védőjeként amnesztiát kapott, 1851-ben a Makk–Jubál-féle összeesküvésben való részvétele miatt tíz év várfogságra ítélték. 1859-ben Olaszországba menekült, ahol az olaszországi magyar légió tisztje, majd az olasz királyi hadsereg ezredese lett.¹⁴⁴ Az emigrációban Krivácsey hangos botrányt okozott azzal, hogy személyeskedő és végül perbe torkolló támadást indított az olasz királyi hadsereg szintén magyar altábornagya, Türr István ellen.¹⁴⁵ Mikár névjegyzeke 1868-ban a buda-pesti honvédegyelet Olaszországban élő tagjaként említi Krivácseyt,¹⁴⁶ aki 1870-ben már vasúti mérnökként dolgozott Magyarországon,¹⁴⁷ tehát valamikor a kiegyezést követő években térhetett haza. A honvédegyeleti mozgalomban a Menház gondnokaként szerzett hírnevet, amiért 1874-ben még köszönetet szavazott meg neki a buda-pesti honvédegyelet választmánya.¹⁴⁸

Krivácsey az 1878. október 7-én tartott honvédyűlésen Ivánka Imre ellenében választották elnökké. Az ekkor már kormánypárti képviselőként politizáló Ivánka tehát megkísérelt visszatérni a mozgalom élére, törekvése azonban nem járt sikerrel. A párharc érdekessége, hogy Krivácsey ekkor főmérnökként dolgozott a Magyar Északkeleti Vasútársulatnál, amelynek Ivánka volt a vezérigazgatója.¹⁴⁹ Alelnökké Petheő Vilmos honvéd őrnagyot és Majoros István honvéd századost választották meg. Utóbbi a balközép radikális tagjaiból és a szélsőbaloldal politikusaiból alakult ellenzéki Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője volt, csakúgy, mint az országos főjegyzővé megválasz-

¹⁴⁰ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegyelet közgyűlési jegyzőkönyve, 1874. szeptember 13.; Uo. A honvédegyelet központi választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1875. december 9.

¹⁴¹ Farkas Zs. 2002. 66. o.

¹⁴² HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegyelet közgyűlési jegyzőkönyve, 1874. szeptember 13.

¹⁴³ HL VI. 14. 2. d. Az országos honvédyűlés jegyzőkönyve, 1878. október 7.

¹⁴⁴ Bona 2000. 465–466. o.

¹⁴⁵ Lukács 1984. 239–240. o.; Pete 2013. 153–161. o.

¹⁴⁶ Mikár 1869. 22., 113. o.

¹⁴⁷ Bona 2000. 465–466. o.

¹⁴⁸ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegyelet közgyűlése, 1874. szeptember 13.

¹⁴⁹ MVÉ 1878. 135. o.

tott Novák Gusztáv.¹⁵⁰ A honvédegyletek küldöttei a Menházat felügyelő bizottság elnökének is megválasztották Krivácsyt, aki felhatalmazást kapott arra, hogy kivizsgálta az előző, kormánypárti személyekből álló felügyelő bizottság működését.¹⁵¹ Mindemellett Krivácsy létrehozott egy új fővárosi egyletet és erre hivatkozva nem engedte részt venni az országos mozgalomban a kormányhoz továbbra is hű buda-pesti honvédegylet tagjait.¹⁵²

Krivácsy elnöksége alatt a honvédegyleti mozgalmon belül folyó politikai harc új szakaszba lépett. A menházi alapa befolyt adományok kamatai ekkor már nem fedezték a kiadásokat, így a buda-pesti honvédegylet vezetői hivatkozva el akarták érni, hogy a honvédegyletek adják át az intézményt az államnak. Küldöttséget menesztettek Tisza Kálmán miniszterelnökhöz, aki biztosította őket arról, hogy a kormány kész a Menház átvételére. A honvédegyletek központi választmánya azonban nem akarta átadni a Menházat, ehelyett folyamodványt nyújtott be az országgyűlésnek, amelyben 10 ezer forintos állami segínyt kért. A törvényhozás pénzügyi bizottsága ezt elutasította, helyette határozati javaslatot fogadott el, amelyben a Menház állami átvételét célzó tárgyalásokra hatalmazta volna fel a kormányt. Az állami átvétel melletti érveként felhozták, hogy a Menház tetőzete omladozik, ezért nemcsak a működési költségek biztosítására, de az épület felújítására is szükség lenne.¹⁵³ A kérdésről az országgyűlésben a költségvetés tárgyalásakor, 1880 áprilisában bontakozott ki vita. A kormány nevében Tisza Kálmán miniszterelnök kijelentette, hogy kész a szükséges összeget fordítani a Menházra, bármennyi is az, és már a honvédegyletek központi választmányával folytatott tárgyalások idején előleget adna a legszükségesebb kiadásokra. Hangsúlyozta, hogy a döntés következtében a törvényhozás által számon kérhető személyek intéznék a pénzügyeket, és ennek kapcsán utalt a Menház körüli visszaélések gyanújára.¹⁵⁴ A honvédegyletek központi választmányának nevében Novák Gusztáv képviselő, honvédegyleti főjegyző azzal érvelt az államosítás ellen, hogy az állami kezelés drágább lenne és a magánadakozások megszűnését eredményezné. A szélsőbaloldali képviselők azonban ezúttal kihátráltak a központi választmány mögül. Irányi Dániel és Madarász József is elfogadhatónak tartották az állami kezelést, abban az esetben, ha a honvédegyletek országos gyűlése jóváhagyja azt.¹⁵⁵ Végül a képviselőház elfogadta az államosításról szóló határozatot.

Ezzel párhuzamosan a buda-pesti honvédegylet többfrontos támadást indított Krivácsy ellen. A fővárosi választmány levelet írt a központi választmánynak és a vidéki egyleteknek, amelyekben súlyos vádakot fogalmazott meg Krivácsy működésével kapcsolatban. Felrötták neki, hogy a Menház tőkepenze fogy, egyre kevesebb a lakója, emellett az intézmény működése ellenőrizetlen és felveti a visszaélések gyanúját. Továbbá azt is szóvá tették, hogy Krivácsy visszaél azzal, hogy a vidéki egyletek általában Budapesten élő honvédeket bíznak meg az országos gyűlésen való képviselőségükkel: kitöltetlen megbízóleveleket kér a vidéki egyletektől, és azokba saját híveit, továbbá a Menház neki kiszolgál-

¹⁵⁰ Novák Gusztáv a következő évben indítványt nyújtott be az országgyűlésnek, hogy kötelezzék a Belügyminisztériumot az egyesületi jogot szabályozó törvényjavaslat elkészítésére. Képviselőházi irományok, 1878. XIII. k. 55. o.

¹⁵¹ *Fővárosi Lapok*, 1878. 232. sz. (október 9.)

¹⁵² HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegylet választmánya a központi választmánynak, 1880. május 20.

¹⁵³ Képviselőházi napló, 1878. XII. k. 356–357. o. Molnár György előadó felszólalása, 1880. április 24.

¹⁵⁴ Képviselőházi napló, 1878. XII. k. 358–359. o. Tisza Kálmán felszólalása, 1880. április 24.

¹⁵⁵ Képviselőházi napló, 1878. XII. k. 357–360. o. Novák Gusztáv, Madarász József, Irányi Dániel felszólalása, 1880. április 24.

tatott lakóit írta be.¹⁵⁶ A buda-pesti egylet vezetése igyekezett a polgári közvéleményt és a politikusokat is felvilágosítani az általuk botrányosnak ítélt helyzetről. Mikár egy küldöttséggel együtt ellátogatott a Menházba, majd erről cikket írt a kormánypárti *Pesti Napló*ba, amelyben azt állította, hogy Krivácsy vezetése alatt az idős honvédek rendszeresen szenvednek el megalázó és önkényesen kirótt büntetéseket.¹⁵⁷ A fővárosi egylet vezetői emellett levelet írtak a miniszterelnöknek és a belügyminiszternek,¹⁵⁸ továbbá feljelentést tettek az illetékes bíróságnál.¹⁵⁹

A buda-pesti honvédegylet küldötteinek azonban sem az 1880. évi rendes, sem az 1881. március 15-én tartott rendkívüli országos gyűlésen nem sikerült meggyőzniük a honvédegyletek küldötteinek többségét az átadás szükségességéről.¹⁶⁰ Ehhez hozzájárult az is, hogy a bíróság ejtette a Menház vezetése elleni vádakát, és a belügyminiszteri vizsgálat sem állapított meg jogsértést. Emellett Krivácsy és Novák a honvédegyleteknek írt jelentésükben cáfolták a Menházzal kapcsolatos vádakát, Mikár és társai személyes bosszújának neveze a támadásokat.¹⁶¹ Mindezek ellenére Mikárék 1881 novemberében mégis elérték céljukat: a rendes országos gyűlésen a honvédegyletek küldöttei a lemondtak a Menház működtetéséről a kormány javára.¹⁶² A kormány hivatalosan 1882. január elsejétől vette át a Menház működtetését. Az intézményt felügyelő bizottság elnöke ekkor Jekelfalussy Lajos, a Magyar Királyi Honvédség századosa, a Ludovika Akadémia tanára, a honvédelmi minisztérium tisztviselője lett.¹⁶³ A bizottság elnökét és jegyzőjét, valamint négy tagját a honvédelmi minisztérium nevezte ki, négy tagját a honvédegyletek központi választmányja jelölte.¹⁶⁴ Krivácsy, a központi választmány elnökeként, tagja maradt a bizottságnak. Noha a Menház államosítása jelentős presztízsveszteség volt számára, egy ideig úgy tűnt, sikerül megtartania vezető szerepét a mozgalomban. Az 1882 júniusában megtartott országos gyűlésen a küldöttek nemcsak újválasztották, de egyúttal – Mikár tiltakozása ellenére – felmentették az őt ért vádak alól és köszönetet szavaztak meg neki.¹⁶⁵

A következő hónapokban azonban folytatódott a harc. A központi választmány jelentést követelt a buda-pesti egylettől Mikár „sértő” hírlapi cikke miatt.¹⁶⁶ A fővárosi egylet a jelentést nem készítette el, viszont kizárta soraiból Krivácsyt. Amikor Krivácsy nem

¹⁵⁶ HL VI. 14. 2. d. A budapesti honvédegylet választmányja a központi választmánynak, 1880. május 20.; A budapesti honvédegylet választmányja a honvédekhez, 1880. május 20.

¹⁵⁷ HL VI. 14. 2. d. Batta Nándor, Nyitray Mátyás, Menszár Lajos és Mikár Zsigmond levele a buda-pesti honvédegylet választmányának, 1880. július 2.

¹⁵⁸ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegylet választmányja nevében Vangel Károly elnök és Mikár Zsigmond jegyző a miniszterelnökhöz és a belügyminiszterhez, 1880. július 27.

¹⁵⁹ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegylet választmányja nevében Vangel Károly elnök és Mikár Zsigmond jegyző a királyi fenyítő törvényszékhez, 1880. július 22.

¹⁶⁰ HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegylet választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1880. május 4., 1880. május 20.

¹⁶¹ HL VI. 14. 2. d. A központi választmány jelentése, 1881. március 12.

¹⁶² HL VI. 14. 2. d. A buda-pesti honvédegylet választmányi ülésének jegyzőkönyve, 1881. november 10.

¹⁶³ MOL R 68 1. t. Jegyzőkönyv, 1882. február 11. Jekelfalussy később, a második Wekerle-kormányban honvédelmi miniszteri tisztséget töltött be.

¹⁶⁴ A tagok száma később tíz főre emelkedett. HL VI. 12. 23. d. A Honvéd Menház szervezeti szabályzata, 1911.; *Farkas* 2015. 438. o.

¹⁶⁵ HL VI. 14. 2. d. Az országos honvédegyűlés jegyzőkönyve, 1882. június 8.; *Fővárosi Lapok*, 1882. 131. sz. (június 10.)

¹⁶⁶ HL VI. 14. 2. d. A központi választmány ülésének jegyzőkönyve, 1883. április 26. (Itt hoztak határozatot arról, hogy bejelentik az országos gyűlésnek a jelentés elkészítésének megtagadását.)

sokkal később megjelent a központi választmány ülésén, egy heves vita után egyes tagok „tettlegességgel fenyegetve” távozásra kényszerítették.¹⁶⁷ Mikár és társai végül elérték céljukat: az 1883 májusában tartott országos gyűlésen Krivácsy bejelentette lemondását.¹⁶⁸ Távozásával nemcsak ellentmondásos elnöksége, hanem a honvédegyleti mozgalom történetének egy szakasza is lezárult.

A mozgalom kormányzati ellenőrzés alá vonása

Az 1883. május 26–27-re összehívott országos gyűlés hírlapi tudósítás szerint „viharos előértekezlettel” indult. A heves vita nyilvánvalóan Krivácsy otúdlása miatt robbant ki, és alighanem továbbra is az addigi politikai törésvonalak mentén zajlott. Végül Mikár javaslatára egy héttagú bizottságra bízta, hogy tegyen javaslatot az elnökség és a központi választmány tagjainak személyére. Mikár azzal indokolta előterjesztését, hogy így elkerülhetik az egész mozgalmat lejárato veszekedés továbbgyűrűzését a másnapi honvédegyülésre. A hírlapok beszámolóí szerint a honvédegyletek küldötteinek tanácskozása végül valóban viszonylag nyugodt légkörben ért véget. A küldöttek 26:10 arányban elfogadták a héttagú bizottság személyi javaslatait.¹⁶⁹

A gyűlésen közfelkiáltással elnökké választották Tisza László egykori honvéd századost, a miniszterelnök, Tisza Kálmán bátyját.¹⁷⁰ A megválasztás módja szokatlannak mondható, hiszen korábban az elnököket és a választmány tagjait titkos szavazással választották. Az is példa nélküli volt a mozgalom addigi történetében, hogy egy olyan személyt választottak elnökké, aki nem volt tábornok vagy törzstiszt, ráadásul a honvédegyleti életben sem játszott korábban jelentős szerepet. A kormányzó Szabadelví Párt képviselőjeként tevékenykedő Tisza László megválasztatása egyértelműen politikai lépésként értelmezhető. Két alelnöke, Krisztinkovics Ede és Degré Alajos szintén országgyűlési képviselő volt, ők azonban az ellenzéki Függetlenségi Párt soraiból kerültek ki. A 30 fős központi választmányból heten voltak tagjai a képviselőháznak, közülük hárman – Ivánka Imre, visontai Kovách László és Busbach Péter – a Szabadelví Párt, négyen – Fornszek Sándor, Bódogh Albert, Lükő Géza és Németh Albert – a Függetlenségi Párt politikusaként.¹⁷¹ További két személy – Jekelfalussy Lajos és Gajzágó Salamon – korábban volt kormánypárti képviselő, ekkor pedig fontos kormányzati tisztségeket töltöttek be. Ezek alapján úgy tűnik, a jelöltek névsorát összeállítók kínosan ügyeltek a politikai értelemben vett kiegyensúlyozottságra, mert minden bizonnyal csak így remélhették a küldöttek többségének támogatását. Ha azonban tovább vizsgáljuk politikai szempontból a választmány összetételét, a kép árnyaltabbá válik. Mikár Zsigmond, Kleeberg Károly, Feleky Miklós és Vangel Károly a buda-pesti honvédegylet vezetőiként tevékeny szerepet játszottak Krivácsy eltávolításában, amelyben politikai elkötelezettségük is motiválhatta

¹⁶⁷ *Fővárosi Lapok*, 1882. 205. sz. (szeptember 7.), 207. sz. (szeptember 10.).

¹⁶⁸ *Fővárosi Lapok*, 1883. 123. sz. (május 29.)

¹⁶⁹ Uo.; *Egyetértés*, 1883. 146. sz. (május 29.)

¹⁷⁰ *Egyetértés*, 1883. 146. sz. (május 29.)

¹⁷¹ *Toth* 1973. 216–343. o.

őket.¹⁷² Bellágh Imre, Gelléri Szabó János, Sárkány József és Vajkay Károly az igazságszolgáltatásban töltötték be magas tisztséget, Sárkány és Vajkay munkáját az uralkodó is megjutalmazta.¹⁷³ Schneider Antal ezredes, Bem tábornok egykori főtörzs-orvosa a pénzügyminisztérium alkalmazottja volt.¹⁷⁴ Lévay Henrik 1887-től a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője lett,¹⁷⁵ dr. Balogh Sándor jogtudóst pedig később a központi választmány elnökévé választották.¹⁷⁶ Morzsányi Sándor 1881-ben nyomtatásban is megjelentetett alkalmi költeménnyel köszöntötte Rudolf főherceg házasságát.¹⁷⁷ Összesen tehát a központi választmány 17 tagjáról tudható vagy legalábbis sejthető a kormányhoz való lojalitása, míg ellenzéki kötődés csak az említett szélsőbaloldali képviselők esetében mutatható ki. A későbbi fejlemények is azt igazolják, hogy 1883-ban a kormánypártiak felülkerekedtek a honvédegyleti mozgalom országos vezetésében.¹⁷⁸

Tisza Lászlónak nyilvánvalóan kulcsszerepet szánt a kormány abban, hogy ellenőrzése alá vonja a mozgalmat, és ezzel elvegye működésének ellenzéki életét. Miniszterelnöki tisztséget betöltő öccsénél egy évvel idősebb Tisza László 19 évesen, huszár főhadnagyként vett részt a szabadságharc első hónapjainak harcaiban, amikor az 1848. december 30-i móri ütközetben megsebesült és fogságba esett. Felépülése és Buda visszafoglalásakor történt szabadulása után Görgey Artúr hadügyminiszteri titkára lett, századosi rangban. A vereség után a család a Tisza-fiúkat nyugat-európai tanulmányútra küldte, így menekítve ki őket a megtorlások elől. Tisza László 1852-ben feleségül vette az erdélyi nemesi családból származó Holles Ottíliát, és ettől kezdve Erdélyben gazdálkodott. A nagyenyedi református egyházkerület gondnokaként és az Erdélyi Gazdasági Egyesület elnökéként szerzett magának tekintélyt a helyi közéletben, majd 1861-től országgyűlési képviselő lett Pesten.¹⁷⁹ Öccse egyre inkább felívelő politikai pályafutását a háttérből követte, végig támogatva azt. A honvédegyletek központi választmányának elnökéként,

¹⁷² Krivácsy egy honvédegyleteknek írt jelentésében Mikárt, Felekyt és Vangelt vádolta azzal, hogy elnökké választásuk óta mesterségesen szítanak „zavargást” ellene. HL VI. 14. 2. d. „A többrendű sérelmek gyökeres orvoslása tárgyában”, 1881. március 12. Feleky, a Nemzeti Színház színésze négy évvel később nemesi címet kapott. *Bona* 2008–2009. I. 342. o. Kleeberg Károly esetében nem világos, hogy apáról vagy fiáról van-e szó. (A szabadságharcban mindketten századosi rangot értek el.) Az idősebb Kleeberg volt az, aki a Tisza megválasztását megelőző egyik központi választmányi ülésről kizavarta Krivácsyt. *Fővárosi Lapok*, 1882. 207. sz. (szeptember 10.) Az ifjabb Kleeberg pénzügyminisztériumi osztályvezető volt. *Bona* 2008–2009. I. 557. o.

¹⁷³ Bellágh Pest vármegye tisztii főügyésze, és Mikárhoz hasonlóan a Magyar Tisztviselők Országos Egyesületének választmányi tagja volt (*Budapesti Közlöny*, 1875. 142. sz., június 24.), Gelléri Szabó királyi ügyigazgatósági ügyész (MNL OL K 27. 1869. április 13.), Sárkány a budapesti királyi ítélőtábla tanácselnöke (*Bona* 2000. 611. o.), Vajkay a királyi tábla elnöke volt (*Bona* 2008–2009. II. 498. o.). Sárkány a Lipót-rend lovagkeresztjét, Vajkay nemességet kapott az uralkodótól.

¹⁷⁴ *Budapesti Közlöny*, 1868. 165. sz. (július 19.)

¹⁷⁵ *Toth* 1973. 216–343. o. A korábban nemesi címet kapott Lévay az Első Magyar Általános Biztosító Társaság vezérigazgatója volt. Az ő jóvoltából Tisza elnöksége idején a központi választmány a biztosító társaság termében tartotta üléseit. HL VI. 14. 2. d. A központi választmány éves jelentése, 1885. március 6.

¹⁷⁶ *Bona* 2008–2009. I. 132–133. o.; *Vasárnapi Ujság*, 1911. 10. sz. (március 5.)

¹⁷⁷ *Morzsányi* 1881.

¹⁷⁸ 1885-ben az 1883 óta hivatalban lévő központi választmány 22 tagja írta alá a Tisza László törekvését támogató beadványt. HL VI. 14. 2. d. Tisza László, elnök és 22 választmányi tag levele a belügyminiszterhez, 1885. április 11. Lásd e fejezet további részében.

¹⁷⁹ *Budapesti Hírlap*, 1902. 237. sz. (augusztus 29.); *Kozári* 2003. 23–25. o., 43. o.; *Bona* 2008–2009. II. k. 460. o.

erős kormányzati támogatottsága és a központi választmány számára kedvező összetétele ellenére alig két évvel megválasztása után mégis majdnem megbukott.

Az 1880-as években, *Kossuth Iratainak* megjelenésével összefüggésben újra fellángolt a Görgey ellen Kossuth által felhozott és széles körben elterjedt árulási vád körüli vita. A vitából sokak mellett Krivácsy József is kivette részét 1881-ben megjelentetett *Görgey és Klapka* című tanulmányával, melyben megerősítette az árulási vádat. Az egykori honvédtisztek egy része azonban másképpen gondolkodott. Ők 1884 tavaszán mozgalmat indítottak Görgey rehabilitálásának érdekében, ami lehetővé tette volna, hogy az idős tábornok nyilvánosan védekezhessen a vádak ellen és rangjához méltó nyugdíjat kapjon. A kezdeményezés élén Aschermann Ferenc egykori honvéd ezredes, honvédelmi államtitkár és visontai Kovách László, Deák bizalmasa, országgyűlési képviselő álltak. Kovách mellett a honvédegyetek központi bizottságának másik tagja, Mikár is részt vett a mozgalomban, és tagja volt annak a küldöttségnek, amely átadta Görgeynek a mellette kiálló, több mint 200 aláírást tartalmazó *Nyilatkozványt*.¹⁸⁰ Az ügy óriási sajtóvisszhangot kapott, és napirendre került a honvédegyetek 1885. március 9-én tartott országos gyűlésén is. Krúdy Gyula százados, a Szabolcs megyei honvédegyet elnöke indítványozta, hogy a honvédegyleti mozgalom határolódjon el a rehabilitációtól és fogadjon el határozatot a hazaárulási vád fenntartásáról. Az indítványt a küldöttek többsége három órás „zajos” vita után elfogadta, amire válaszul Tisza László lemondott az elnökségről, a gyűlés pedig feloszlott.¹⁸¹ Ahogy 17 évvel korábban, a szintén kormánypárti Perczel elnökségét elsöpörte a honvédek többségének Kossuth iránt érzett feltétlen tisztelete, úgy a volt kormányzó neve ezúttal is hívószóként működött, utolsó esélyt adva a szélsőbaloldali politikusoknak a kormánypárti vezetés megbuktatására.

A botrányos véget ért gyűlés után Tisza László és 22 központi választmányi tag a belügyminiszteri tisztséget is betöltő Tisza Kálmánhoz fordult azzal a kéréssel, hogy tegye lehetővé egy rendkívüli, tisztújító gyűlés összehívását. Arra hivatkoztak, hogy a honvédegyetek túllépték hatáskörüket a Görgey személyéről elfogadott határozattal, ráadásul az érintettnek lehetősége sem volt személyesen védekezni.¹⁸² Tisza Kálmán eleget tett a kérésnek, és bátyját, Tisza Lászlót bízta meg a gyűlés összehívásával, amelyre október 12-én került sor.¹⁸³ A küldöttek újra megválasztották elnöknek Tisza Lászlót. Visontai Kovách László sérelmezte ugyan az előző gyűlésen elfogadott határozatot, de Tisza gyorsan lezárta az ügyet azzal az indoklással, hogy senki nem tett indítványt.¹⁸⁴

Tisza elnöksége ezután megingathatatlan maradt, egészen 1893-ban történt lemondásáig.¹⁸⁵ Őt két másik kormánypárti képviselő követte tisztségében: 1897-ig Péchy Tamás,¹⁸⁶ majd 1907-ig Podmaniczky Frigyes.¹⁸⁷ A kormánnyal való együttműködés meghozta a maga gyümölcseit: az Országos Honvédegyetkezési Egyesület költségvetési támogatása 1884-ben az előző nyolc évben folyósított 45 ezer forintos évi összegről 70 ezer forintra nőtt,

¹⁸⁰ Kosáry 1994. II. 52–62. o.

¹⁸¹ HL VI. 14. 2. d. Az országos gyűlés jegyzőkönyve, 1885. március 9.

¹⁸² HL VI. 14. 2. d. Tisza László, elnök és 22 választmányi tag levele a belügyminiszterhez, 1885. április 11.

¹⁸³ HL VI. 14. 2. d. Tisza László levele a honvédegyetekhez, 1885. június 10.

¹⁸⁴ HL VI. 14. 2. d. Az országos gyűlés jegyzőkönyve, 1885. október 12.

¹⁸⁵ *Pesti Napló*, 1893. 149. sz. (május 27.) Tisza „régibajársainak” támadásaira hivatkozva mondott le.

¹⁸⁶ *Fővárosi Lapok*, 1894. 93. sz. (április 4.)

¹⁸⁷ *Fővárosi Lapok*, 1897. 296. sz. (október 24.)

majd 1895-ben államosították az egyletet, állami feladatnak ismerve el ezzel az idős és rászoruló honvédekről való gondoskodást; a század legvégén pedig szintén költségvetési forrásból kibővítették és felújították a Menházat.¹⁸⁸ A növekvő állami gondoskodással párhuzamosan újra megerősödött a mozgalom szervezettsége. Tisza László elnökké választása után ismét 50 fölé emelkedett az országos gyűlésre küldötteket delegáló egyletek száma,¹⁸⁹ Mikár pedig elkészítette a még életben lévő honvédek újabb névjegyzékét.¹⁹⁰

Az 1848–49-es honvédegyleti mozgalom és az egykori honvédek helyzete tehát több szempontból is javult 1883 után, ennek azonban ára volt. A szabadságharc katonáinak le kellett mondaniuk arról, hogy mozgalmuk keretei közt nyíltan bírálják a kiegyezési rendszert. Másfelől a kormánynak, ha viszonylag hosszú idő után is, de végül sikerült elérnie, hogy más egyletekhez hasonlóan a honvédegyletek se folytassanak politikai tevékenységet. A politikai véleménynyilvánítás színterének szűkítése pedig egyértelműen a rendszer konszolidálását szolgálta.

A honvédegyletek országos gyűlései (1867–1885)¹⁹¹

<i>Időpont</i>	<i>Helyszín</i>	<i>A küldötteket delegáló egyletek száma</i>	<i>A központi választmány elnöke</i>
1867. július 7.	Pest (régi fűvészkert)	62	–
1867. október 28–29.	Buda (Horváth-kert)	53	Perczel Mór tábornok
1868. május 4.	Buda (nyári színpark)	56	Beniczky Lajos alezredes
1868. augusztus 21.	Pest (Ciniselli-féle lovarda)	54	Horváth János ezredes
1869. augusztus 21.	Pest (megyeháza)	35	Ivánka Imre ezredes
1870. június 8.	Buda (nyári színpark)	47	
1871. május 7.	Pest (megyeháza)	34	Gáspár András tábornok
1872. október 7. (?)	Pest vagy Buda	?	
1873. november 17.	Budapest	23	
1874. október 7.	Arad	30	
1875. november 28.	Budapest	?	
1876. november 26.	Budapest (megyeháza)	?	
1877.	?	?	

¹⁸⁸ Farkas 2015. 428–429. o., 439. o.

¹⁸⁹ Lásd a mellékelt táblázatban.

¹⁹⁰ Mikár 1891.

¹⁹¹ A Hadtörténelmi Levéltárban (HL VI. 14. 1–2. d.) a következő évek gyűléseinek jegyzőkönyve található meg: 1869, 1878., 1881., 1882., 1885. A többi gyűlésről a hírlapok tudósításában olvashatók adatok (a teljesség igénye nélkül): *Magyar Ujság*, 1867/80. (július 9.); *A Honvéd*, 1867/7. (szeptember 16.), 1867/8. (szeptember 23.), 1867. 14. sz. (november 4.), 1867. 15. sz. (november 15.), 1868. 19. sz. (május 11.); *Budapesti Közlöny*, 1868. 193. sz. (augusztus 23.); *A Honvéd*, 1868. 40. sz. (október 5.); *Budapesti Közlöny*, 1870. 130. sz. (június 9.); *Fővárosi Lapok*, 1873. 265. sz. (november 18.); *Egyetértés*, 1874. 154. sz. (október 6.), 157. sz. (október 9.); *Fővárosi Lapok*, 1875. 274. sz. (november 30.), 1879. 236. sz. (október 14.), 1881. 61. sz. (március 16.); *Egyetértés*, 1883. 146. sz. (május 29.); *Fővárosi Lapok*, 1884. 262. sz. (november 7.) – A táblázatban a rendkívüli gyűlések időpontját kurziváltuk.

<i>Időpont</i>	<i>Helyszín</i>	<i>A küldötteket delegáló egyletek száma</i>	<i>A központi választmány elnöke</i>
1878. október 7.	Budapest (megyeháza)	15	Krivácsy József ezredes
1879. október 12.	Budapest	24	
1880.	?	?	
1881. március 16.	Budapest (Hungária Szálló)	31	
1881. november 1.	?	?	
1882. június 8.	Budapest (Európa Szálló)	22	
1883. május 26-27.	Budapest (Európa Szálló)	19	Tisza László százados (1893-ig)
1884. december 15.	Budapest	?	
1885. március 9.	Budapest (megyeháza)	52	
1885. október 12.	Budapest (kiállítási zenecsarnok)	51	

BIBLIOGRÁFIA

- A 48–49-iki agg honvédek A 48–49-iki agg honvédek menedékházának emlékkönyve. Budapest, é. n.
- Balla* 2000. *Balla Tibor*: A magyar királyi honvéd lovasság. Budapest, 2000.
- Beér* 1954. Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Szerk. *Beér János*. Budapest, 1954.
- Bona* 1998–1999. *Bona Gábor*: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–III. k. Budapest, 1998.
- Bona* 2000. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Budapest, 2000. (Harmadik, átdolgozott kiadás)
- Bona* 2008-2009. *Bona Gábor*: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. Budapest, 2008–2009.
- Csorba* 2007. *Csorba György*: „Hazaszeretet kényszeríti csillapítani magány keserűségem”. Perczel Mór naplója (1851–1852). *Hadtörténelmi Közlemények*, 120. (2007) 3. sz. 942–974. o.
- Deák* 2015. *Deák Ágnes*: „Zsandáros és policzájós idők”. Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867. Budapest, 2015.
- Deák* beszédei 1903. *Deák Ferenc* beszédei. V. k. S. a. r. *Kónyi Manó*. Budapest, 1903.
- Erdődy* 2006. *Erdődy Gábor*: „Én csak fáklyatartó voltam”. Kossuth Lajos, a magyar polgári forradalom és szabadságharc irányítója. Budapest, 2006.

- Farkas* 2010. *Farkas Katalin*: Perczel Mór és a honvédegyleti mozgalom kibontakozása (1867–1868). *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. (2010) 3. sz. 522–561. o.
- Farkas* 2011. *Farkas Katalin*: Magyar függetlenségi törekvések 1859–1866. Budapest, 2011.
- Farkas* 2012. *Farkas Katalin*: Perczel Mór az emigrációban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 125. (2012) 1. sz. 41–90. o.
- Farkas* 2013. *Farkas Katalin*: Vidats János tragédiája. A szélsőbaloldali politizálás színterei és korlátai a kiegyezést követő években. *Századok*, 2013. 5. sz. 1293–1331. o.
- Farkas* 2015. *Farkas Katalin*: „Névtelen félistenek” viszontagságai. Az 1848–49-es honvédek segélyezésének és nyugdíjának ügye a dualizmus korában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 128. (2015) 2. sz. 415–444. o.
- Farkas Zs.* 2002. *Farkas Zsuzsa*: „Halandó ember romlékony vonásai”. Kossuth-ábrázolások a 19. századból. *História*, 2002. 9–10. sz. 66. o.
- Hermann* 1986. *Hermann Róbert*: Kossuth és Perczel nézeteltérése 1849 januárjában. Perczel Mór tábornok eltűnt levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. *Hadtörténelmi Közlemények*, 23. (Új folyam, 1986) 2. sz. 313–326. o.
- Hermann* 2002. *Hermann Róbert*: Perczel Mór. In: Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Szerk. *Pálmány Béla*. Budapest, 2002. 669–673. o.
- Hermann* 2005. *Hermann Róbert*: Gáspár András honvédtábornok. (Kecskemétiak a szabadságharcban IV.) Kecskemét, 2005.
- Hermann* 2006. *Hermann Róbert*: Kossuth és a magyar hadügy 1848–49-ben. In: Kossuth Lajos, a „magyarok Mózes”. Szerk. *Hermann Róbert*. Budapest, 2006. 138–176. o.
- Hermann* 2007. *Hermann Róbert*: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. Budapest, 2007.
- Honvédek könyve I. 1861. Honvédek könyve I. Történelmi adat-tár az 1848-diki és 1849-diki magyar hadjáratból. Szerk. *Vahot Imre – Gánóczy Flóris*. Pest, 1861.
- Ivánka* 1861. *Ivánka Imre*: A magyar hadsereg mint szervezendőnek képzeletű Ivánka Imre. Pest, 1861.
- Kiss* 2006. *Kiss László*: Magyarellenes szlovák fegyveres megmozdulások 1848–1849-ben. *Aetas*, 2006. 2–3. sz. 132–153. o.
- Kosáry* 1937. *Kosáry Domokos*: Perczel Mór feljegyzései. *Századok*, 1937. 7–8. sz. 304–322. o.
- Kosáry* 1994. *Kosáry Domokos*: A Görgey-kérdés története. Budapest, 1994.

- Kossuth* Írások 2003. *Kossuth Lajos*: Írások és beszédek 1848–49-ből. Válogatta, s. a. r. *Katona Tamás*. Budapest, 2003.
- Kossuth* iratai III. *Kossuth Lajos*: Irataim az emigrációból III. A remény és csapások kora. 1860–62. Budapest, 1882.
- Kozári* 2003. *Kozári Mónika*: Tisza Kálmán és kormányzati rendszere. Budapest, 2003.
- Lukács* 1984. *Lukács Lajos*: Magyar politikai emigráció 1849–1867. Budapest, 1984.
- Mikár* 1869. *Mikár Zsigmond*: Honvéd schematismus vagy is: 1848/9-ki honvédseregből 1868-ban még életben volt főtiszteknek névkönyve. Pest, 1869.
- Mikár* 1891 *Mikár Zsigmond*: Honvéd-névkönyv. Az 1848/49-diki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól. Budapest, 1891.
- Morzsányi* 1881. *Morzsányi Sándor*: Hódolati üdvkivárat Rudolf és Stefánia cs. kir. koronaörökös főhercegpár ő fenségeiknek 1881. május 10-én ünnepelet menyekzőjük alkalmára.
- MVÉ 1878. Magyar vasúti évkönyv. Szerk. *Vörös László*. Budapest, 1878.
- Nagy* 1857–1868. *Nagy Iván*. Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XII. k. Pest, 1857–1868.
- Névtár, 2. Magyarország tiszti cím- és névtára. 2. évfolyam. Budapest, 1875.
- Pete* 2011. *Pete László*: Olaszország magyar katonája. Türr István élete és tevékenysége 1825–1908. Budapest, 2011.
- Rónay* 1996. *Rónay Jácint*: Napló. (Válogatás.) S. a. r. és az utószót írta: *Hölvényi György*. Budapest–Pannonhalma, 1996.
- Steier* 1924. *Steier Lajos*: Beniczky Lajos élete, működése, halála. (Magyarország újabbkori történetének forrásai.) Budapest, 1924.
- Szabad* 1967. *Szabad György*: Forradalom és kiegyezés válaszutján 1860–1861. Budapest, 1967.
- Szakács* 1972. *Szakács Margit*: Vidacs János politikai pályafutása. *Folia Historica*, I. (1972) 95–131. o.
- Toth* 1973. *Adalbert Toth*: Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892. München, 1973.
- Urbán* 2011. *Urbán Aladár*: Perczel Mór, a rendőrfőnök. *Századok*, 2011. 3. sz. 637–654. o.
- Urbán* 2009. *Urbán Aladár*: Perczel Mór és a Zrínyi szabads csapat. In: *Urbán Aladár*: Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, sorozatszerk. *Veszprémy László*.) Budapest, 2009. 45–75. o.

- Vajda 1970. *Vajda János: Politikai röpiratok. S. a. r. Miklóssy János. (Vajda János összes művei VI.) Budapest, 1970.*
- Várady 1892. *Várady Gábor: Hulló levelek. II. k. Máramarossziget, 1892.*

RÖVIDÍTÉSEK

HL	Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
VI. 14.	Az 1848–49-es Honvédegyesületek Országos Egyesületének Központi Választmánya (1866–1924)
VI. 15.	Békés Vármegyei Honvédegyesület (1860–1901)
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
D 185	Magyar Királyi Udvari Kancellária, elnöki iratok
D 191	Magyar Királyi Helytartótanács, elnöki iratok
K 148	Belügyminisztérium, Elnöki iratok
K 150	Miniszterelnökségi Levéltár, Általános iratok, 1867–1944
K 27	Minisztartanácsi jegyzőkönyvek, 1867–1944
R 90	Kossuth-gyűjtemény időrendi része
OSZK Kt.	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár

Katalin Farkas

“OLD HONVÉD SOLDIERS” IN THE SYSTEM OF THE COMPROMISE

The History of the 1848–49 Honvéd Associations from the Compromise until the 1880s

(Abstract)

The ex-soldiers of the 1848–49 Hungarian War of Independence established associations nationwide at the time of the Compromise, aiming to support the comrades in need, to keep the memory of the independence war and to seek official acknowledgement for the heroic fighting. The associations joined forces and grew into a nationwide movement, witnessing the vivid interest of the public. At the time of the Compromise, roughly fifty thousand ex-Honvéd soldiers took part in the movement nationwide. The paper presents the organisation framework of the movement, as well as the first one-and-a-half decade of its work. During this period, the associations worked amidst constant political debates. Lajos Kossuth, leader of the War of Independence, enjoyed great popularity among ex-Honvéd soldiers, while this sentiment was hardly compatible with the system of the Compromise. Therefore the government tried to repress or at least put the movement under its control. The latter aim was reached after a long struggle in 1883, when the Prime Minister’s brother, László Tisza was elected national president.

Katalin Farkas

„ALTE HONVED-SOLDATEN“ IM SYSTEM DES AUSGLEICHS

Die Geschichte der Honved-Vereinsbewegung von 1848–49 vom Österreichisch-Ungarischen Ausgleich bis zu den 1880er Jahren

(Résumé)

Die ehemaligen Soldaten des ungarischen Freiheitskampfes von 1848–49 gründeten in der Zeit des Österreichisch-Ungarischen Ausgleichs landesweit Vereine. Ziele dieser waren die Unterstützung der darauf angewiesenen Kameraden, die Pflege des Andenkens des Freiheitskampfes und das Erreichen der offiziellen Anerkennung der heldenhaften Kämpfe. Die Vereine schlossen sich zusammen und gründeten eine landesweite Bewegung, die seitens der Öffentlichkeit ein reges Interesse hervorrief. Zur Zeit des Ausgleichs nahmen im ganzen Land etwa 50 Tausend ehemalige Honved-Soldaten an der Bewegung teil. Die Studie zeigt den Organisationsrahmen der Landesbewegung und die ersten anderthalb Jahrzehnte ihrer Tätigkeit vor. In dieser Zeit wurde die Tätigkeit der Vereine von ständigen politischen Diskussionen begleitet. Im Kreis der ehemaligen Honved-Soldaten genoss Lajos Kossuth, der Anführer des Freiheitskampfes, eine riesige Beliebtheit, was mit dem System des Ausgleichs nur schwer vereinbar war. Die Regierung versuchte deshalb die Bewegung zu unterdrücken oder zumindest unter ihrer Kontrolle zu halten. Letzteres gelang ihr nach langen Kämpfen im Jahr 1883, als der Bruder des Ministerpräsidenten, László Tisza, zum Landesvorsitzenden der Bewegung wurde.

Katalin Farkas

« ANCIENS SOLDATS DE L'ARMÉE HONGROISE » DANS LE SYSTÈME DU COMPROMIS.

L'histoire des associations d'anciens soldats de 1848–1849 depuis le Compromis jusqu'aux années 1880

(Résumé)

À l'époque du Compromis, les anciens soldats de la guerre d'indépendance hongroise de 1848–1849 ont fondé des associations au pays pour aider financièrement les anciens combattants nécessiteux, entretenir le souvenir de la guerre d'indépendance et faire reconnaître officiellement les combats héroïques. Les associations ont créé ensemble un mouvement national qui fut très suivi par l'opinion publique. Au moment du Compromis, quelque 50 mille anciens soldats hongrois participaient au mouvement. L'étude présente l'organisation et les activités du mouvement national dans les 15 premières années de son existence. Durant cette période, l'activité des associations fut l'objet de nombreux débats politiques. Lajos Kossuth, chef de la guerre d'indépendance est resté très populaire parmi les anciens soldats, ce qui n'était pas vraiment compatible avec le système du Compromis. Le gouvernement a donc tenté d'étouffer ou, au moins, de contrôler le mouvement. Après un long combat, le gouvernement a fini par prendre le contrôle du mouvement en 1883, lorsque le frère du premier ministre, László Tisza est devenu son président national.

Каталин Фаркаш

«СТАРЫЕ ГОНВЕДЫ» В СИСТЕМЕ КОМПРОМИССНОГО СОГЛАШЕНИЯ

История движения обществ гонвед 1848–49-ых годов от компромиссного соглашения до 1880-ых годов

(Резюме)

Бывшие солдаты венгерской борьбы за независимость 1848–49-ых годов в период компромисса формировали общества по всей стране, целью которых было помочь нуждающимся боевым товарищам в необходимости поддержания памяти о борьбе за независимость и официального признания героической борьбы. Общества сплотившись вместе создали национальное движение по всей стране, которое вызвало живой интерес у общественного мнения. Во время Соглашения в движении участвовало около 50 000 бывших гонведов. В исследовании представлены организационные рамки всенародного движения и первые полтора десятилетия его деятельности. В течение этого периода деятельность обществ сопровождалась непрерывными политическими дебатами. В кругу бывших гонведов вождем борьбы за независимость Лайош Кошут пользовался огромной популярностью, что трудно было согласовать с системой соглашения. Поэтому правительство стремилось подавить или хотя бы контролировать это движение. Последнее было достигнуто в 1883-ем году после долгой борьбы, когда премьер-министр Ласло Тиса стал национальным президентом.

